

Doc vs Library

100% Originality	0% Similarity	62 Sources
------------------	---------------	------------

СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

Факультет гуманітарних наук, психології та педагогіки

Кафедра педагогіки

БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

напряму підготовки 6.010104 – Професійна освіта. Комп'ютерні технології

на тему: **«Формування педагогічної майстерності у студентів професійно-педагогічного спрямування»**

Виконав: студент групи ФФз-451
Приходченко Д.В. _____

Керівник: к.пед.н., доц. Рашидова С.С. _____

Завідувач кафедри: академік НАПН України
д.пед.н., проф. Шевченко Г.П. _____

Рецензент: к.пед.н., доц. Ушаков А.С. _____

Севєродонецьк – 2019

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ	6
1.1. Сутність педагогічної майстерності.....	6
1.2. Складові елементи педагогічної майстерності та підходи до їх визначення в педагогічній науці.....	18
Висновки до першого розділу	34
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ У СТУДЕНТІВ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СПРЯМУВАННЯ	36
2.1. Умови формування педагогічної майстерності у студентів професійно-педагогічного спрямування.....	36
2.2. Шляхи формування педагогічної майстерності у студентів професійно-педагогічного спрямування.....	51
Висновки до другого розділу	63
ВИСНОВКИ	64
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	67

ВСТУП

Актуальність теми. Стрімкий розвиток сучасного суспільства, зміни соціально-політичного, економічного, демографічного контексту в Європі, науково-технічний прогрес викликають необхідність постійного вдосконалення та поновлення системи підготовки педагогів. На сучасному етапі розвитку національної освіти зростають вимоги до особистості вчителя як організатора та керівника навчально-виховного процесу, який повинен орієнтуватися на інноваційні процеси в педагогічній теорії та практиці, мати належний рівень фахової підготовки, професійної та педагогічної культури.

Наростаюче значення в житті суспільства освіти посилює роль педагога. Однак, питання знаходиться не в кількісній, а якісній площині. Сьогодення потребує збільшення не кількості учителів, а підвищення якості їхньої роботи. Українське суспільство потребує не просто вчителя, а майстра-вчителя. Як ніколи актуальним стоїть питання удосконалення педагогічної діяльності, формування педагогічної майстерності, яка є своєрідним підсумком розвитку особистості педагога, досягненням нею повноти професійної якості.

Звісно, ці питання вже давно піднімалися вітчизняними і зарубіжними науковцями. Питання педагогічної майстерності було предметом уваги багатьох видатних педагогів і психологів, таких як: Е. Барбіна, І. Зязюн, Л. Крамущенко, І. Кривонос, В. Крижко, Н. Кузьміна, М. Кухарів, Є. Павлютенков, В. Пекельна, Н. Погрібна, М. Приходько, В. Сластьонін, А. Щербаков, Ш. Амонашвілі та інших.

Однак, нові виклики XXI століття потребують висококваліфікованих педагогів, чия діяльність матиме високу ефективність в умовах новітніх технологій та комунікацій. Названі обставини надають темі даної дипломної роботи особливої актуальності.

Метою роботи є дослідження теоретичних і практичних засад формування педагогічної майстерності у студентів професійно-педагогічного спрямування.

На досягнення поставленої мети спрямовано виконання наступних завдань:

- проаналізувати поняття педагогічної майстерності у науково-педагогічній літературі, визначити його сутність;
- дослідити основні складові елементи педагогічної майстерності та підходи до їх визначення;
- визначити умови формування педагогічної майстерності у студентів професійно-педагогічного спрямування;
- окреслити шляхи формування педагогічної майстерності у студентів професійно-педагогічного спрямування.

Об'єктом дослідження є процес формування педагогічної майстерності у студентів професійно-педагогічного спрямування

Предметом дослідження є шляхи і умови формування педагогічної майстерності у студентів професійно-педагогічного спрямування.

Для вирішення поставлених завдань та досягнення мети були використані такі **методи дослідження**: аналіз наукової літератури; порівняння, синтез, узагальнення для визначення понятійного апарату дослідження та систематизації умов і шляхів формування педагогічної майстерності у студентів професійно-педагогічного спрямування; педагогічне спостереження.

Теоретичне значення роботи полягає в аналізі поняття педагогічної майстерності у науково-педагогічній літературі, виявленні його сутності; дослідженні основних складових педагогічної майстерності та підходів до їх визначення у педагогічній науці.

Практичне значення роботи визначається систематизацією педагогічних умов та виявленням і узагальненням практичних шляхів

5

формування педагогічної майстерності у студентів професійно-педагогічного спрямування, а також тим, що основні положення та висновки дослідження можуть бути використані для подальшої розробки педагогічних технологій формування педагогічної майстерності у студентів та впровадження їх у педагогічний процес.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, чотирьох підрозділів, висновків, списку використаної літератури. Загальною кількістю 71 стр.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

1.1. Сутність педагогічної майстерності

Поняття майстерності у розумінні «майстер - той, що кращий за інших у своїй професії» довгий час було пов'язане з діяльністю різних ремісничих фахів (кухара, кравця, шевця і т.д.). Проте значення «майстерності» дозволяє нам застосовувати цей термін і до творчих професій, адже небезпідставно поширеними є словосполучення «майстер пензля», «майстер слова» і т.д. Педагог – це професія, котра передбачає не менше творчості, аніж артист, поет чи скульптор. Через це у педагогічній науці упевнено використовується поняття педагогічної майстерності. На відміну від інших професій, педагог має свої особливості, що породжує необхідність детально проаналізувати значення поняття педагогічної майстерності – його сутність, ключові ознаки, критерії.

З'ясування сутності поняття педагогічної майстерності полягає, перш за все, у визначенні цього терміну. Проаналізуємо найпоширеніші підходи, які склалися до цієї проблеми у вітчизняній педагогічній науці.

Одним із перших, хто використовував у своїх міркуваннях поняття «майстерність вихователя» і «педагогічна техніка» був А. Макаренко (стаття «Деякі висновки з мого педагогічного досвіду»), який зауважив: «майстерність вихователя не є якимось особливим мистецтвом... але це спеціальність, якій треба вчити, як треба вчити лікаря його майстерності, як треба вчити музиканта» [4, с.5]. При цьому він наголошував, що майстром може бути кожний при умові натхненної праці і сприятливих умов.

Інших корифей педагогічної науки, В.Сухомлинський, також неодноразово наголошував на необхідності формування педагогічної

майстерності вчителя. Від нас, від нашого вміння, майстерності, мистецтва, мудрості, писав він, - залежить її (людини) громадянське й інтелектуальне обличчя, її місце і роль у житті, її щастя» [11, с. 9]. Він також наголошував на потребі постійного вдосконалення педагогічної майстерності вчителя («вдосконаленню в нашій роботі немає меж»[30,с. 74]). Професійне вдосконалення ґрунтується на духовному, на накопиченні знань і збагаченні культури педагога.

Одне з поширених і вживаних у науковій та навчальній літературі є визначення, подане «Педагогічною енциклопедією», за яким педагогічна майстерність – «...це високе мистецтво виховання і навчання, що постійно вдосконалюється, доступне кожному педагогу, який працює за покликанням і любить дітей. Педагог – це спеціаліст високої культури, який глибоко знає свій предмет, добре ознайомлений з відповідними галузями науки чи мистецтва, практично розбирається в питаннях загальної і, особливо, дитячої психології, досконало володіє методикою навчання і виховання»[28].

«Педагогічний словник» визначає педагогічну майстерність через дефініцію «діяльності», вважаючи, що вона неодмінно повинна характеризуватися «...високим рівнем педагогічної діяльності, критеріями якої є науковість, гуманність, доцільність, оптимальність, результативність, демократичність, творчість» [29].

Подібне визначення пропонують М. Дяченко та Л. Кандибович: «Педагогічна майстерність – це високий рівень професійної діяльності педагога. Ззовні вона проявляється в успішному творчому вирішенні найрізноманітніших педагогічних завдань, в ефективному досягненні способів і цілей навчально-виховної роботи. З внутрішньої сторони майстерність – це функціонуюча система знань, умінь, навичок, психічних процесів, властивостей особистості, що забезпечує виконання педагогічних задач» [16, с.60].

Обґрунтовуючи власне уявлення про педагогічну майстерність, Є.Барбіна вказує на поєднання особистісних характеристик фахівця з діяльнісною сутністю певної професії, «інтегрований показник ступеня готовності конкретної особи до виконання професійних обов'язків» [23]. Вона вважає, що педагогічна майстерність потенційно і реально є одним з найбільш ефективних засобів забезпечення інтегративних тенденцій [20,с.170].

І. Зязюн педагогічну майстерність розглядає як найвищий рівень педагогічної діяльності та як вияв творчої активності особистості педагога. Учений розкриває сутність цієї педагогічної категорії: «Педагогічна майстерність – це комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі» [11, с.30]. На переконання вченого, педагогічна майстерність не зводиться тільки до діяльності і не обмежується високим рівнем теоретичної та методичної підготовки педагога, а й передбачає особистісні його якості, його позицію, здатність виявляти творчу ініціативу на підставі реалізації власної системи цінностей.

Ураховуючи положення із проблем педагогічної діяльності, І. Зязюн розробив критерії майстерності педагога: «Критеріями майстерності педагога є доцільність (за спрямованістю), продуктивність (за результатами), діалогічність (за характером стосунків з дітьми), оптимальність (у виборі засобів), творчість (за змістом діяльності)» [11, с.37].

Н. Кузьміна та Н. Кухарєва визначають педагогічну майстерність як «найвищий рівень педагогічної діяльності, який виявляється в тому, що у відведений час педагог досягає оптимальних наслідків». Окрім цього, Н. Кузьміна трактує майстерність як «володіння професійними знаннями, вміннями і навичками, що дозволяють спеціалісту успішно дослідити ситуацію (об'єкти і умови діяльності), сформулювати професійні задачі,

виходячи із ситуації, та успішно їх розв'язувати відповідно до цілей, які поставлені перед наукою» [27, с.22].

За визначенням А. Щербакова, педагогічна майстерність – це «синтез наукових знань, умінь, навичок методичного мистецтва і особистих якостей педагога» [11].

Досліджуючи проблему педагогічної майстерності, Г. Хозяїнов акцентує увагу на тому, що неправомірно ототожнювати основи і сутність педагогічної майстерності. Автор робить висновки про те, що знання, вміння і навички педагога як складова основ педагогічної майстерності, можуть бути двох рівнів: набуті у процесі підготовки до професійної педагогічної діяльності та набуті у процесі професійної педагогічної діяльності. «Таким чином, – зазначає автор, – фундамент педагогічної майстерності, який необхідно сформувати, охоплює такі основні складові: особистість педагога, знання, педагогічний досвід». На цій основі він пропонує таке визначення: «Майстерність педагога у навчанні – це високе мистецтво здійснення навчальної діяльності на основі знань, особистісних якостей і педагогічного досвіду, що проявляється в комплексному розв'язанні завдань освіти, виховання, розвитку дитини» [18, с.7].

Ш. Амонашвілі не дає чіткої дефініції педагогічної майстерності, але виокремлює її основні риси: «Бути майстром педагогічної справи – це означає мати вихідну позицію, яка є особистісно-гуманною, це яскрава особистість, мудра, чуйна, доброзичлива і принципова людина, це першодослідник теоретичних рекомендацій, який може їх переконливо довести або спростувати. Його творчість може збагатити педагогічну науку та практику новими висновками, дати початок новим ідеям і підходам» [1, с. 103].

В інших дослідженнях педагогічна майстерність тлумачиться як високий рівень професійної діяльності. Її категоріями є такі показники, як

науковість, творчість, демократичність, гуманність, результативність, оптимальний характер тощо (Н. Бібік, О. Гура, Н. Гузій, В. Ільченко, Н. Ничкало та ін.).

У загальному значенні педагогічна майстерність – це досконале, творче виконання вчителем професійних функцій на рівні мистецтва, результатом чого є створення оптимальних соціально-психологічних умов для становлення особистості кожної дитини, забезпечення високого рівня інтелектуального розвитку, виховання кращих моральних якостей, духовного збагачення школярів.

Наведені приклади визначення сутності педагогічної майстерності дозволяють зробити висновок, що з цього питання у науковців немає однозначної думки. Одні автори вважають, що це якісні характеристики особистості, інші – що це система знань, умінь і навичок, треті – об'єднують і те, й інше разом. Наведені визначення не виключають одне одного, а лише доповнюють та розширюють сутність означеного феномену [23].

На думку С. Гончаренка, педагогічна майстерність учителя має розвиватися не через забезпечення його великою кількістю рецептурних методичних посібників і широке використання ним готових поурочних розробок. Йому потрібні передусім фундаментальні знання з базового предмета, висока загальна культура і ґрунтовна дидактична компетентність[20,с.170].

Феномен педагогічної майстерності не є статичним, уніфікованим стандартом для всіх педагогів. Це – динамічна характеристика, яка залежить від докладених зусиль, роботи та творчої праці над самовдосконаленням кожного викладача.

Можна говорити про різні рівні і ступені педагогічної майстерності, умовно поділивши на:

- фахівців, котрі навчають на звичайному професійному рівні;

-фахівців, котрі проявляють педагогічну майстерність і досягають високих результатів у своїй роботі. Щодо таких викладачів, то можна сказати, що, крім майстерності, вони проявляють педагогічну творчість, збагачуючи таким чином загальну методичку навчання і виховання;

- новатори, у творчому здобутку яких справжні педагогічні відкриття. Вони збагачують педагогічну науку новими методами та підходами. Від попередніх видів новатори відрізняються досконалішим рівнем, вищою відточеністю навчальних і виховних прийомів, а також їх своєрідною комбінацією. У результаті новатори акумулюють і здійснюють у педагогічній практиці теорії і досвід навчально-виховної роботи.

Ознаками педагогічної майстерності можемо вважати:

- глибокі знання у професійній сфері;
- розвинуті фахові вміння і навички;
- авторитетний досвід у науковій та методичній праці;
- широка обізнаність тощо[11, с. 37].

При цьому у процесі набуття майстерності вченим виокремлено такі рівні:

елементарний (наявність окремих якостей професійної діяльності, володіння знаннями);

базовий (володіння основами педагогічної майстерності: знання, володіння методикою викладання, гуманістичне спрямування педагогічних дій, позитивні стосунки з учнями, вміння організувати навчально-виховний процес);

досконалий (чітка спрямованість дій учителя, їх висока якість, діалогічна взаємодія у спілкуванні, планування власної діяльності на тривалий проміжок часу з орієнтацією на розвиток особистості учня);

творчий рівень (ініціативність і творчість у професійній діяльності, самостійне конструювання оригінальних, педагогічно доцільних, прийомів взаємодії, застосування рефлексивного аналізу, сформованість індивідуального стилю професійної діяльності).

Глибше розуміння сутності педагогічної майстерності допоможуть її показники ефективності:

- поліпшення кількісних і якісних характеристик навчальної діяльності **учнів**;
- зменшення часу на досягнення конкретної навчальної мети;
- міцність засвоєння і закріплення знань, умінь, навичок учнями;
- полегшення навчальної діяльності;
- задоволеність процесом навчання, викладачем, учнями;
- ставлення до навчання;
- ефективна трансформація знань в уміння;
- позитивна атмосфера в процесі навчання [17, с.11-12].

Названі показники, окрім іншого, також окреслюють внутрішній і зовнішній вияв педагогічної майстерності. Зовнішніми показниками педагогічної майстерності можуть бути:

- високий рівень виконання, якість роботи педагога;
- доцільність, адекватність дій педагога у тій чи іншій навчальній ситуації;
- високі результати виховання, навчання, самостійної роботи **студентів**;
- здатність педагога заохочувати студентів до самостійного проведення наукової, дослідницької роботи.

Внутрішніми ознаками педагогічної майстерності є менш видимі, але не менш значимі характеристики:

- здобута система знань та умінь педагога;
- певні психічні процеси;

Таким чином, педагогічна майстерність – це вияв особистості викладача, його можливості самостійно, творчо, кваліфіковано займатися педагогічною діяльністю.

Майстер-педагог повинен досконало володіти матеріалом дисципліни, яку викладає, методикою навчання і виховання, володіти знаннями в психології, інших наук та мистецтва.

Сутність педагогічної майстерності полягає у якостях особистості самого суб'єкта педагогічної діяльності. Серед таких якостей важливе значення мають:

- високі моральні установки;
- відповідальність;
- добросовісність;
- працелюбність;
- справедливість;
- терпіння;
- наполегливість;
- оптимізм;
- почуття гумору;
- гуманність тощо.

Хрестоматійним прикладом володіння високим рівнем педагогічної майстерності називають великого педагога А.Макаренка, котрий показав неперевершені результати педагогічної практики у складних дитячих колективах.

Не заперечуючи важливого значення особистих якостей педагога, про які йшлося вище, вважаємо, що основою становлення педагогічної майстерності є професійні знання, ключовою особливістю яких є комплексність та інтеграція. Педагогічна майстерність передбачає уміння синтезувати знання. Основою синтезу є вирішення педагогічних завдань, аналіз робочих ситуацій, котрі зумовлюють необхідність осмислення, наприклад, психологічної складової такої ситуації. Тоді педагогічна майстерність викладача дозволяє здійснити йому правильний вибір способу взаємодії на основі пізнаних законів формування особистості.

Таким чином, ми бачимо, що педагогічна майстерність як якісна характеристика навчально-виховної діяльності вчителя є не що інше, як доведена ним до високого ступеня досконалості навчальна і виховна вмільсть, яка проявляється в особливій відшліфованості методів і прийомів застосування психолого-педагогічної теорії на практиці, завдяки чому забезпечується висока ефективність навчально-виховного процесу [20,с.171].

Педагогічна майстерність знаходить свій вияв також і в індивідуальному стилі роботи. Наприклад, О.Худенко стверджує, що дотичним до поняття «педагогічна майстерність» є поняття «індивідуального стилю педагогічної майстерності» [40, с.300].

Уперше це поняття з'явилося у психології (А. Адлер – «стиль життєдіяльності»). Перебуваючи спочатку об'єктом вивчення психологічної науки, ІСПД згодом перемістився і у сферу педагогіки. Це двозначне поняття, що поєднує індивідуально-психологічні характеристики особистості вчителя та систему прийомів і способів діяльності, які реалізуються ним у навчально-виховному процесі.

Сучасна українська дослідниця Ж. Ковалів визначає ІСПД вчителя як «своєрідний самопрояв його особистості в педагогічній діяльності через усталену систему засобів та прийомів, що утворюють особистісну систему дій» [15, с. 46].

У «Педагогічній енциклопедії» педагогічний стиль визначається як «характерні риси педагогічної майстерності, що традиційно складаються у досвіді вчителів» [28, с. 155]. Його загальні ознаки відображають риси педагогічної майстерності групи вчителів, індивідуальні – особисту майстерність окремих педагогів і пов'язані з їх конкретними нахилами та здібностями, їх рівнем вихованості, освіченості, індивідуальним розвитком – усім, що людина розвиває самостійно.

У формуванні та розвитку свого індивідуального стилю педагогічної майстерності вчитель не лише керується тим, що такий стиль має свої переваги та приносить гарні результати, але велике значення у даному контексті має емоційне задоволення. Індивідуальний стиль педагогічної майстерності виникає там, де педагогу надана свобода дій, вибору та самовираження. Будь-який учитель обирає той стиль, який максимально точно відповідає його індивідуальним особливостям. «Оптимальний індивідуальний стиль – це такий тип професійної поведінки, який дозволяє максимально повно використати сильні особистісні та професійні сторони викладача, по можливості компенсуючи слабкі сторони його темпераменту, характеру, здібностей і особистості в цілому» [22, с. 13].

До цього часу дискусійною залишається проблема співвідношення ІСПД та педагогічної майстерності. Частина науковців визначають його як «риси педагогічної майстерності» [7], [28], інші дослідники – «умовою становлення професійної майстерності» [22].

Нерідко педагогічну майстерність визначають як мистецтво навчати та виховувати. У педагогічному словнику В. М. Мадзігон пропонує таке визначення поняття майстерності: це високе мистецтво в якійсь галузі, вправність у виконанні певного виду діяльності» [29, с. 300].

Проте, у такому твердженні використовуються два терміни мистецтво і майстерність – які не є синонімами і потребують детальнішого аналізу. Зокрема, хочемо погодитися з думкою про те, що між «педагогічною майстерністю» і «педагогічним мистецтвом» як термінами – не прямолінійний, а діалектичний зв'язок. Майстерність і мистецтво не витікають один з одного, а взаємопов'язані.

Іншим поняттям, яке тісно пов'язане з «педагогічною майстерністю», є «педагогічна творчість». Про це, зокрема, пише Л.Леонтієва:

«вчитель – це не тільки педагог, це ще й актор, художник, скульптор і т.д. Кожен урок для нього це спектакль, де він і головний герой, і постановник,

і режисер. Від його вміння, знань, навичок і, звичайно ж, творчості залежить, як пройде урок, як учні засвоять матеріал, з яким настроєм придуть на наступний урок» [20, с. 171].

Про це ж писав і В.Сухомлинський, називаючи творчість глибоко індивідуальною якістю, що визначає «секрети виховання» [30, с. 344]. Педагогічна майстерність немислима без творчості. Майстерність педагога живиться енергією, яка розвивається у творчій індивідуальній праці, його здібностях, таланті. Якщо ж теоретичні положення стають незмінними, або ж такими, що придатні для всіх випадків – теорія перетворюється в догму.

Оскільки педагогічна творчість формується у ході накопичення педагогом соціального досвіду, перетворення знань педагогіки і психології у власну систему знань, можемо сказати, що вона є наслідком педагогічної майстерності. Творчі здібності педагога допомагають йому знаходити доцільні тій чи іншій ситуації способи і методи діяльності, тому повинна зачіпати усі напрямки діяльності викладача. Педагогічна творчість має бути присутня при плануванні, організації, реалізації та аналізі результатів педагогічної діяльності.

В.О.Сухомлинський та А.С.Макаренко поряд з поняттям «педагогічна майстерність» виокремлюють поняття «майстерність виховання» та «майстерність навчання», зауважуючи на їх змістовних відмінностях [21,с.343]. Особливу увагу А.С.Макаренко приділяв майстерності виховання і навіть був схильним відокремлювати процес виховання від процесу освіти з тим, щоб була виділена окрема галузь майстерності вихователя.

На завершення огляду наукових пошуків поняття педагогічної майстерності слід звернути увагу, що деякі вчені категорично розрізняють «основи» і «сутність» педагогічної майстерності. Так, Г.І. Хозяїнов стверджує: сутність педагогічної майстерності – це його сенс, сутність, зміст. І тому визначення педагогічної майстерності повинне насамперед відображати його сутність. Основи педагогічної майстерності – це те головне,

на чому вона будується, без чого педагогічна майстерність неможлива. Основи педагогічної майстерності – це його база, фундамент [39, с. 73].

Г.І.Хозяїнов стверджує, що зміст професійно-педагогічної освіти педагога-майстра повинен охоплювати дві сторони зазначених видів діяльності. Перша з них – це загальні елементи цих видів, якими повинен оволодіти спеціаліст; друга – спеціальні елементи видів змісту освіти. Тому автор робить висновки про те, що знання, вміння і навички педагога як складова основ педагогічної майстерності, можуть бути двох рівнів:

- набуті у процесі підготовки допрофесійної педагогічної діяльності;
- набуті у процесі професійної педагогічної діяльності.

Саме тому фундамент педагогічної майстерності, який необхідно сформувати, охоплює такі основні складові: особистість педагога, знання, педагогічний досвід. Виходячи з цього, вчений пропонує таке визначення: Майстерність педагога у навчанні – це високе мистецтво здійснення навчальної діяльності на основі знань, особистісних якостей і педагогічного досвіду, що проявляється в комплексному розв'язанні завдань освіти, виховання, розвитку учня [39, с. 81].

Дослідження вчених та письменників дозволили виділити декілька напрямків у розумінні педагогічної майстерності:

1. Педагогічна майстерність як критерій ефективності навчально-виховного процесу.
2. Педагогічна майстерність як сукупність професійно обумовлених властивостей особистості.
3. Педагогічна майстерність як критерій професіоналізму.

Педагогічна майстерність має розглядатися не тільки як висока ступінь оволодіння професійними знаннями, вміннями і навичками, а й як відповідність певній сукупності вимог, що висуваються перед учителем конкретною системою освіти.

Як стверджує тлумачний словник, «майстерність це «високе мистецтво в якій-небудь області» [24]. Відповідно, майстерність це певний рівень здійснення діяльності, який має привести до високого результату в цій сфері. На відміну від інших творчих професій, художника, скульптора, письменника, де результат наслідок лише його діяльності (картина, скульптура, поема тощо), у педагога результат діяльності має складніший обрис і охоплюється не лише матеріальним виміром.

Справа у тому, що результат педагогічної діяльності – це акумулятивний результат його об'єкта і суб'єкта (педагога і учня). Бачимо, що сутність педагогічної майстерності визначається через рівень здійснення діяльності педагогом. Названі обставини зумовлюють необхідність розкрити структуру педагогічної майстерності.

1.2. Складові елементи педагогічної майстерності та підходи до їх визначення в педагогічній науці

Педагогічна майстерність як комплексне явище цікавить науковців з точки зору структурного аналізу, оскільки сама педагогіка – це також системне явище. Структурні компоненти – це основні базові характеристики педагогічних систем, сукупність яких власне, утворює ці системи, по-перше, і відрізняє від всіх інших систем – по-друге. Однак, у педагогічній науці нема єдиного бачення цієї проблеми. Можемо виокремити, принаймні, декілька підходів до розуміння складових педагогічної майстерності.

Сутність першого підходу полягає у тому, що педагогічна майстерність уявляється як органічна сукупність знань та вродженої інтуїції. Майстерність такого педагога тісно пов'язана з внутрішнім світом його особистості, мудрої, здатної до творчості, наукового аналізу. Виходячи з такого розуміння,

педагогічна майстерність ґрунтується на педагогічних знаннях та техніці, інтуїції і дозволяє фахівцю досягати високих професійних звершень. Про таких педагогів кажуть, що вони завжди прагнуть вийти за межі досягнутого.

Інший підхід, який вважається, прогресивнішим, пропонує тлумачити професійну майстерність з точки зору особисто-діяльнісного підходу. Згідно цієї концепції, професійна майстерність ґрунтується на таких базових компонентах:

- гуманістична налаштованість особистості,
- професійні знання,
- педагогічні здібності
- педагогічна техніка [3].

Таким чином, бачимо, що названі структурні елементи є взаємопов'язані і, що важливо, їм властиве не лише зростання під впливом зовнішніх факторів, але й саморозвиток. У свою чергу підґрунтям саморозвитку педагогічної майстерності є поєднання знань і спрямованості особистості.

Вагомим є визначення структурних компонентів педагогічної майстерності у дослідженнях І.А.Зязюна, а саме:

– педагогічна майстерність у структурі особистості – це система, здатна до самоорганізації, системотворчим фактором якої є гуманістична спрямованість;

– основою (підвалиною) професійної майстерності є професійна компетентність (спрямованість і професійні знання становлять кістяк високого професіоналізму в діяльності, який забезпечує цілісність системи, що самоорганізується);

– педагогічні здібності забезпечують швидкість самовдосконалення;

– техніка, в основі якої – знання і здібності, дає змогу виявити внутрішній потенціал учителя, гармонізуючи структуру педагогічної діяльності [11].

На основі складання психограм видатних педагогів Є. Кагаров ще на початку 20-х рр. XX ст. виділив такі найголовніші структурні компоненти педагогічної майстерності: фізичне здоров'я, урівноваженість, наявність розвиненої волі, ініціативність, організаторські здібності, добре знання предмета, схильність до самоосвіти, знання учнів та уважне ставлення до них, інтерес до громадського життя та участь у ньому, дисциплінованість, акуратність, сумлінність, почуття обов'язку тощо [10, с. 64].

До основних системних компонентів педагогічної майстерності Є.Бондаревська відносить наступні:

- гуманістичну позицію педагога щодо суб'єктів навчально-виховного процесу, здібність бути вихователем;
- психолого-педагогічну компетентність і розвинене педагогічне мислення;
- освіченість у предметі, який викладає, і володіння педагогічними технологіями;
- досвід творчої діяльності;
- вміння обґрунтувати власну педагогічну діяльність як систему (дидактичну, виховну, методичну);
- здібність розробити авторський освітній проект;
- культуру професійної поведінки;
- способи саморозвитку;
- вміння саморегулювання власної діяльності; спілкування [13, с.241].

В дослідженні структури педагогічної майстерності В. Ковальчук стверджує, що педагогічна майстерність передусім пов'язана з особистістю педагога, із комплексом якостей, які сприяють забезпеченню високого рівня самоорганізації професійної діяльності. Найважливішим комплексом таких якостей педагога-професіонала, що допомагають йому забезпечити навчально-виховний процес на високому творчому рівні, на думку дослідника, є громадянськість і патріотизм, гуманізм і інтелігентність, висока

духовна культура і відповідальність, працьовитість і працездатність й уміння спілкуватися з людьми. Головними структурними компонентами педагогічної майстерності із технологічної точки зору В. Ковальчук називає високу загальну культуру, гуманістичну спрямованість, професійні знання й уміння, творчість і педагогічні здібності та наголошує, що визначити рівень володіння педагогічною майстерністю можливо лише на основі показників ефективності педагогічної діяльності [17, с. 211-212].

Окремі науковці (Ф. Гоноволін) до елементів структури педагогічної майстерності включають здатність робити навчальний матеріал доступним; творчість в роботі; педагогічно-вольовий вплив; здатність організувати колектив; цікавість і любов; змістовність і яскравість мови (її образність та переконливість); педагогічний такт; здатність поєднати навчальний предмет з життям; спостережливість, педагогічну сміливість. До супутніх індивідуальних властивостей особистості педагога вчений відносить: організованість, працездатність, допитливість, самовладання, активність, наполегливість, зосередженість і розподіл уваги [13, с. 242].

Досліджуючи акмеологічні механізми формування педагогічної майстерності студента в професійному середовищі вищої школи, Г. Вербицька в структурі педагогічної майстерності виділяє такі важливі компоненти як: професійно-педагогічні знання й уміння; педагогічні здібності; педагогічну техніку. Автором встановлено, що в основі формування педагогічної майстерності як психічного новоутворення, який проявляється в розвитку педагогічних здібностей, високий рівень розвитку знань, навичок, умінь, набуття педагогічної техніки і досвіду творчості, розвитку емоційно-ціннісного ставлення до професійної діяльності, мотивації розвитку професіоналізму лежить комплекс саме вище названих структурних механізмів, що забезпечують стабільне досягнення високої продуктивності праці, отримання продукту праці, відповідно до сучасних соціальних вимог професії [5].

Отже, більшість дослідників погоджуються з важливістю у структурі педагогічної майстерності з такими компонентами, як:

- 1) гуманістична спрямованість;
- 2) професійна компетентність;
- 3) педагогічні здібності;
- 4) педагогічна техніка.

При цьому *гуманістична спрямованість* розуміється як спрямованість на особистість іншої людини. Таке налаштування педагога є його своєрідною ідеологією, утвердженням найвищих духовних цінностей, моральних форм поведінки і відносин.

При цьому варто наголосити, що фахова спрямованість особистості кожного вчителя багатоаспектна, адже вона включає різноманітні ціннісні орієнтації:

- орієнтація на себе, тобто самоутвердження. Позиціонування себе кваліфікованим фахівцем;
- орієнтація на засоби педагогічного впливу – програма навчання і **ВИХОВАННЯ**;
- орієнтація на суб'єкт навчання/виховання;
- орієнтація на меті діяльності (допомога студенту/школяру, власне гуманістична спрямованість).

Цілком погоджуємося з думкою про те, що за умови прийняття педагогом власної відповідальності за майбутнє, гармонійного поєднання усіх вище перерахованих орієнтацій (з домінуванням останньої) може формуватися його педагогічна майстерність.

Основними складовими *професійної компетентності* вчителя є його знання: з дисципліни, яку він викладає, педагогіки, психології та методики. Але слід зважати на те, що ці знання повинні бути комплексними, синтезованими, а не відокремленими одні від одних.

В.Ковальчук стверджує, що педагогічна компетентність може бути представлена як тривимірна система, в яку входять наступні компоненти:

- професійно-змістовний, що передбачає наявність у викладача глибоких теоретичних знань з основ акміологічних наук;
- професійно-діяльнісний, що включає систему знань і умінь педагога, що багато разів застосовані на практиці і дають найкращий результат у навчанні і вихованні;
- професійно-особовий, що об'єднує професійно-особистісні якості, які, у свою чергу є основою спрямованості і позиції педагога [17, с.11].

Успішність педагогічної діяльності великою мірою залежатиме від *педагогічних здібностей* вчителя. Серед основних здібностей до педагогічної діяльності виділяють:

- комунікативні – здатність до спілкування, до встановлення контактів і зв'язків;
- перцептивні – професійна проникливість, пильність, педагогічна інтуїція, здатність сприймати та розуміти іншу людину;
- динамічні – здатність активно впливати на іншу особистість;
- емоційна стабільність – здатність володіти собою, зберігати самоконтроль, здійснювати саморегуляцію за будь-якої ситуації;
- оптимістичне прогнозування – передбачення розвитку особистості з орієнтацією на позитивне в ній;
- креативність – здатність до творчості.

Крім цього, важливими можна назвати:

- організаторські здібності;
- конструктивні (вміння відбирати та логічно вибудовувати матеріал);
- гностичні (здатність до пізнання нового),
- дидактичні (вміння навчати інших) та ін.

Невід'ємним елементом педагогічної майстерності є педагогічна *техніка* – володіння комплексом прийомів, який допомагає вчителю глибше,

яскравіше, талановитіше виявити себе і досягти оптимальних результатів у роботі.

У понятті педагогічна техніка виділяють дві групи складових. *Перша група* пов'язана з умінням вчителя керувати своєю поведінкою: техніка володіння своїм організмом (мімікою, пантомімікою); керування емоціями, настроєм для зняття зайвого психічного напруження, збудження творчого самопочуття; опанування вміння соціальної перцепції (техніка керування увагою, уявою); техніка мовлення (керування диханням, дикцією, голосом, темпом мовлення). *Друга група* пов'язана з умінням вплинути на особистість і колектив: техніка організації контакту, управління педагогічним спілкуванням, організація колективних творчих справ тощо.

Тому педагогічну техніку поділяють також на зовнішню і внутрішню, відповідно до мети її використання.

Внутрішня техніка – це створення внутрішнього переживання особистості, психологічне налаштування вчителя на майбутню діяльність через вплив на розум, волю і почуття.

Зовнішня техніка – це втілення внутрішнього переживання особистості вчителя в його тілесній природі: міміці, голосі, мовленні, рухах, пластиці.

До умінь і навичок педагогічної техніки необхідно віднести: управління своїм тілом; зняття м'язової напруги в процесі виконання педагогічних дій; управління своїм психічним станом; виклик на замовлення почуттів подиву, радості, гніву; утримання нитки розмови, управління ініціативою в процесі спілкування; прихильність до себе співрозмовника; образна передача інформації; мобілізація творчого самопочуття перед майбутнім спілкуванням.

Якщо все різноманіття умінь і навичок педагогічної техніки звести в групи, то структура цього важливого компонента майстерності педагога може бути виражена наступними найбільш загальними вміннями:

- мовні вміння,
- вміння мімічної і пантомімічної виразності,

- вміння керувати своїм психічним станом,
- вміння підтримки емоційно-творчої напруги,
- акторсько-режисерські вміння, що дозволяють впливати не тільки на розум, але і на почуття вихованців, передавати їм досвід емоційно-ціннісного ставлення до світу;
- комунікативні вміння;
- діагностичні вміння (визначення загальної здатності групи і індивідуальних здібностей учнів, прогнозування результатів);
- психолого-методичні вміння;
- організаторські вміння;
- гностичні вміння (вміння передавати знання);
- дослідницькі вміння;
- творчі вміння.

Важлива особливість педагогічних технік полягає в тому, що всі вони носять виражений індивідуально-особистісний характер, формуються на основі індивідуальних психофізіологічних особливостей педагога.

Індивідуальна педагогічна техніка істотно залежить від віку, статі, темпераменту, характеру педагога, стану здоров'я, анатомо-фізіологічних особливостей. Так, робота над виразністю, чистотою, грамотністю дисциплінує.

Особливості умінь і навичок педагогічної техніки полягають у тому, що вони проявляються лише при безпосередній взаємодії з вихованцями. Через ці вміння в педагогічній взаємодії найбільш повно розкриваються вихованцям моральні і естетичні позиції педагога. Педагогічна майстерність проявляється, перш за все, в педагогічно доцільних діях і вчинках педагога, у вдосконаленні умінь ефективної організації навчально-пізнавальної та

діяльності вихованців та формуванні педагогічного спілкування з усіма учасниками навчально-виховного процесу, а також в уміннях і навичках самовдосконалення своїх педагогічних здібностей та інших значущих професійно-педагогічних властивостей і якостей. Таке розуміння сутності педагогічної майстерності має велике значення. Воно дозволяє осмислювати педагогічну майстерність як вельми складний діяльнісної-особистісний феномен педагога, більш детально розкривати його внутрішню структуру і правильно намічати шляхи його дієвого формування.

Цікавим нам здається ще один підхід до розуміння структури педагогічної майстерності, в якому виділяються дві підсистеми:

- логіко-педагогічна, включає знання і педагогічне мислення;
- емоційно-творча, пов'язана з роботою педагога: творче самопочуття, психофізіологічні особливості педагога, педагогічна інтуїція, мистецтво спілкування [17, с.7].

О.Л. Капченко ще детальніше типологізував компоненти педагогічної майстерності, зобразивши її змістову модель як:

- професійну компетентність (знання педагогіки та вікової психології);
- фахові знання (володіння змістом навчального предмета і методикою його викладання);
- педагогічні здібності (дидактичні, організаторські, комунікативні, перцептивні, суггестивні, науково-пізнавальні);
- педагогічні вміння (уміння організовувати власну педагогічну діяльність, навчально-пізнавальну діяльність учнів; формулювати мету навчання, виховання і розвитку особистості учня; стимулювати працю учнів, здійснювати моніторинг результативності навчання);
- творчість педагога (креативність та умови її реалізації у навчально-виховному процесі);
- педагогічний досвід (поглиблення фахових знань, розширення ерудиції, удосконалення методики та технології викладання навчального

предмета, сформованість гуманно-демократичного стилю спілкування з учнями у процесі навчання);

– особистісні якості педагога (любов до дітей, доброта, порядність, щирість, толерантність тощо);

– педагогічну техніку (володіння комплексом прийомів, що допомагає вчителю глибше, яскравіше, талановитіше виявити себе і досягти успіхів у навчанні та вихованні) [13, с.90].

Педагогічні здібності – психічні властивості особистості педагога, які забезпечують високу результативність виконання професійної діяльності. Різні дослідники виділяють різні групи педагогічних здібностей. Розглянемо дві класифікації:

- одні виділяють наступні групи педагогічних здібностей: академічні, дидактичні, організаторські, комунікативні, соціально-перцептивні, гностичні, здатності до концентрації і розподілу уваги;

- погоджуючись з важливістю виділених груп здібностей, інші вважають, що в діяльності педагога не менш важливими є наступні групи здібностей: експресивні, авторитарні, науково-педагогічні, особистісні, мажорні, психомоторні і психотехнічні, конструктивні, рефлексивні, фасилітативні.

Зупинимось детальніше на кожній групі здібностей.

1. Академічні здібності полягають в умінні постійно поповнювати свої знання, читати новинки літератури, психолого-педагогічну, періодичну пресу. Варто зі студентських років виховувати в собі потребу читати професійну літературу.

2. Дидактичні здібності полягають в умінні навчати інших, в умінні адаптувати психолого-педагогічну інформацію до потреб аудиторії.

3. Організаторські здібності полягають в умінні організувати себе і інших до роботи, гуртуються на здатності до вольового зусилля.

Передбачають вміння правильно делегувати завдання, допомагати у виконанні, контролювати їх виконання, конструктивно оцінювати результати.

4. Комунікативні здібності полягають в умінні створювати психологічно комфортні умови для оточення, рефлексивно і нерефлексивно слухати залежності від ситуації, бути оптимістом. Здібності моделювати і будувати комунікативні відносини з дітьми, чий комунікативний досвід недостатній, є важливими для вихователя і вимагають широкого застосування вербальних і невербальних засобів комунікації, розуміння стилів, моделей педагогічного спілкування.

5. Соціально-перцептивні здібності полягають в умінні сприймати, бачити внутрішній світ дитини за зовнішніми проявами його поведінки. Основою перцептивних здібностей є аналітичний підхід до поведінки людини. Розвитку перцептивних умінь сприяє такий вид роботи, як написання психолого-педагогічних характеристик.

6. Експресивні здібності. Експресія - виразність. Ця група здібностей передбачає вміння вихователя образно, виразно висловлювати себе, освітньо-виховний сенс через слово і невербальні засоби.

Вербальна виразність залежить від культури і техніки мовлення. У професійній діяльності формами такої комунікації є екскурсія, лекція, публічний виступ, групові та масові форми роботи. Аксіальна мовна комунікація – спілкування один на один. У професійній діяльності формами аксіальної комунікації є індивідуальна бесіда, індивідуальне психологічне консультування. Важливим в такій комунікації є вміння слухати, аналізувати, відобразити почуття співрозмовника.

Невербальна виразність – це кошти зовнішньої естетичної виразності. Вони діляться на фізіологічні (зріст, статура, постава, колір волосся, шкіри, очей); функціональні (міміка, жести, пантоміміка, візуальний контакт, дистанція); соціальні (зачіска, одяг, взуття, аксесуари, прикраси, макіяж).

Авторитет (від латинського - гідність, сила, влада, вплив). Розрізняють авторитет істинний і помилковий. Складові цього авторитету: професіоналізм, відповідальне ставлення до роботи, щира зацікавленість в інших успіхи, загальна ерудиція, культура, такт, саморегуляція, почуття гумору, вимогливість. На авторитет впливає перше враження, яке складає про себе людина.

Фактори, які підривають авторитет: поверхневі професійні знання, надмірний дидактизм, невміння регулювати власне психоемоційний стан.

Типи помилкового авторитету:

- авторитет примусу (ґрунтується на тиск, авторитарних методах спілкування, пригнічує ініціативу інших, виховує боягузтво, підлабузництво, завуальовану і відкриту агресію);

- авторитет відстані (виражається в дистанційних відносинах, надмірної офіційності, прагненні зробити спілкування загадковим і незрозумілим);

- авторитет педантизму полягає в системі причіпок, умовностей, надмірної вимогливості, які встановлюються дорослим і приносять більше шкоди, ніж користі, знецінюють емоційний контакт в спілкуванні;

- авторитет моралізаторства ґрунтується на постійних читаннях нотацій, які розглядаються як основний засіб виховання, до такого моралізаторства діти швидко звикають і не звертають уваги;

- авторитет уявної доброти найчастіше зустрічається серед молодих фахівців, які намагаються таким способом швидко завоювати авторитет.

8. Науково-педагогічні здібності припускають науково-дослідну роботу в рамках професійної діяльності. Це виражається в потребі, в новому бажанні працювати творчо, експериментувати, систематично вивчати літературу і передовий досвід колег. Науково-педагогічні здібності гуртуються на розвитку таких розумових операцій, як аналіз, синтез, узагальнення, конкретизація, абстрагування та ін. Вони проявляються на всіх рівнях професійної майстерності, особливо на третьому рівні педагогічної творчості.

Виявляються під час навчання у вузі в рамках виконання курсових, дипломних робіт.

9. Особистісні здібності проявляються в педагогічному такті, толерантності, терпимості, повазі і ввічливості до людей. За допомогою такту можна домогтися успіху навіть там, де не можна нічого зробити за допомогою інших методів виховання. За визначенням М. Станкіна, такт – особливе відчуття оптимальності, то, що визначає міру в тому, що робить людина [31]. І. І. Чернокозов визначає педагогічний такт як моральну поведінку педагога, яка включає передбачення всіх можливих наслідків власних вчинків, передбачення його суб'єктивного сприйняття дитиною, вираз високої гуманності, доброзичливості, ефективний засіб встановлення конструктивних відносин при будь-яких умовах. Тому педагогічний такт – це завжди творчість, креативний пошук оптимальних дій і вчинків, що забезпечує неповторність педагогічних дій [40].

Специфіка педагогічного такту як форми моральних відносин полягає перш за все в особливій моральній відповідальності педагога, його професійному обов'язку – бути провідним учасником педагогічного процесу, спрямовувати та організовувати його, створювати і підтримувати умови, що забезпечують його результативність, нести особисту відповідальність за педагогічні наслідки своєї праці, дій і вчинків щодо конкретної дитини, дитячого колективу в цілому, що досягаються з найменшими втратами.

Найбільш яскраво проявляється педагогічний такт під час застосування методів заохочення і покарання.

Умови ефективності застосування методу заохочення:

- зміст заохочення повинно відображати сутність вчинку або досягнення дитини;
- заохочення має бути своєчасним і публічним;
- заохочення вихователя повинен підтримувати колектив дітей;

- якщо колектив дітей не підтримує вихователя, відкласти заохочення і підготувати адекватну емоційну реакцію колективу, оскільки заохочення виховує лише тоді, коли члени колективу радіють успіхам інших;

- заохочення має бути психологічно обґрунтованим.

Вимоги до застосування методу покарання:

- метод покарання ефективніше застосовувати не за результати діяльності, а за порушення дисципліни, непослух. Однак варто враховувати, що при складних завданнях порушення дисципліни є більш поширеними;

- покарання має бути оптимальним – неприпустимо проявляти жорстокість при незначному проступку або легковірність у відповідь на важкі проступки дитини;

- вихователю зберігати стабільність в оцінюванні дітей незалежно від власного настрою, самопочуття або характеру відносин з дітьми;

- педагогічно доцільна вимогливість вихователя є ефективним шляхом попередження порушень дисципліни і, відповідно, зменшення застосування покарань в роботі з дітьми;

- застосовуючи покарання, проявляти повагу до дитини.

10. Мажорні здатності. Практика показує, що дана група здібностей виявляється в умінні використовувати гумор як ефективний педагогічний засіб.

М. Станкін називає такі прийоми застосування гумору: іронія, парадокс, натяк, каламбур (гра слів), повторення як елемент дотепності, доведення до абсурду, псевдоконтраст [31].

11. Психомоторні або психотехнічні здатності. Психотехнічні здібності забезпечують психічну і моторну активність людини. Здібності цієї групи забезпечують рухову активність і забезпечують її зв'язок з розумовою діяльністю. Важливим в реалізації психомоторних здібностей є професійні знання і вміння, соціальний досвід.

А. Макаренко називав психомоторні вміння здатністю гармонійно сидіти, ходити, стояти, говорити.

Психомоторики особливо задіяної є у трудовій та фізичної діяльності педагога і дітей. Ця група здібностей також передбачає вміння педагога розраховувати амплітуду фізичних навантажень дитини, їх активності у трудовій діяльності відповідно до віку і досвіду дитини.

12. Здібності до концентрації і розподілу уваги. К. Ушинський називав увагу тими дверима, через які проходить все, що тільки входить в душу людини з навколишнього світу [36].

Професійно-педагогічна увага – це процес вибіркової концентрації свідомості на об'єктах і процесі педагогічної діяльності. Для педагога важливо знати про різновиди і властивості уваги, користуватися цим інструментом в практичній педагогічній діяльності; враховувати індивідуальні відмінності уваги, їх зв'язок з типом темпераменту.

Досвід педагогічної діяльності вихователя засвідчує, що діти постійно вимагають уваги педагога. Його уважність проявляється в умінні бачити всіх, бути уважним, слухати і чути дитину, виявляти жвавий інтерес до дитини. Це допоможе краще розуміти ситуації, що складаються в освітньо-виховному процесі, психоемоційний стан дитини, розуміти його фактори, прогнозувати результати педагогічних заходів.

13. Гностичні здібності – здатність до пізнання предметів, явищ, осіб, їх аналізу. У професійній діяльності ці здібності проявляються в умінні аналізувати власну професійну діяльність, фактори можливих успіхів і недоліків. Педагог-майстер повинен багато знати про своїх вихованців, їх взаємини в групі. Бути обізнаним в інших галузях знань (музиці, літературі, живописі, спорті), дотичних до власної професійно-педагогічної діяльності.

14. Конструктивні здібності виявляються в здатності до професійно-педагогічної уяви, вміння проектувати майбутні досягнення своїх вихованців, бачити їх здатності і працювати над їх розвитком; планувати власну

діяльність, передбачити її результати; передбачити можливу реакцію вихованців на педагогічний вплив або вплив.

15. Рефлексивні здібності (рефлексія – самопізнання внутрішніх станів, існує на раціональному (аналіз) і емоційному (емпатія) рівнях) проявляються в здатності до співчуття і співпереживання. Виявляються в уміннях педагога аналізувати ситуацію, розуміти емоційний стан дитини, в уміннях рефлексивно слухати співрозмовника.

16. Фасилітативні здатності (фасилітатор – той, хто надає допомогу) проявляються в умінні практично надавати допомогу (в першу чергу, психолого-педагогічної) дітям, їх батькам, колегам в різних освітньо-виховних ситуаціях.

Таким чином, бачимо, що педагогічна майстерність виявляється, насамперед, у діяльності, проте вона не зводиться до неї. Не можна обмежити її лише високим рівнем розвитку спеціальних узагальнених умінь. Сутність майстерності – в особистості вчителя, в його позиції, здатності виявляти творчу ініціативу на підставі реалізації власної системи цінностей. Майстерність – вияв найвищої форми активності особистості вчителя у професійній діяльності, активності, що ґрунтується на гуманізмі і розкривається в доцільному використанні методів і засобів педагогічної взаємодії у кожній конкретній ситуації навчання і виховання.

Урешті, представимо ще одну, цікаву і обґрунтовану, на нашу думку, версію складових педагогічної майстерності, представленою формулою [25, с. 12]:

Педагогічна майстерність = У+С+П+І+Х, де:

У - уміння бачити, слухати, знати, доводити;

С – співпраця, спільна творча діяльність;

П - пізнання нових ідей, інновацій, технологій;

І – індивідуальна робота над собою, своїм потенціалом, своїм іміджем;

Х – харизма особистості.

Таким чином, погоджуємося з усталеною думкою у вітчизняній науці про те, що педагогічна майстерність – це комплекс властивостей особистості, що забезпечує високий рівень самоорганізації професійної діяльності.

Висновки до першого розділу

Проблема формування педагогічної майстерності викладача в нашій педагогіці досліджується досить активно. Однак розкриття суті складного поняття педагогічної майстерності носить суперечливий характер. Одні автори в якості вихідного положення при визначенні сутності поняття майстерності педагога беруть його професійно-особистісні властивості і якості. Інші ж дослідники висвітлюють сутність професійної майстерності педагога з точки зору досконалості його педагогічної діяльності.

На нашу думку, педагогічна майстерність пов'язується з високим рівнем професійної діяльності педагога, яка заснована на вміннях, навичках і особистісних властивостей. Значить, для досягнення високого рівня професіоналізму педагога необхідно розвивати, формувати і шліфувати професійні вміння та навички, певні особистісні якості і на цій основі вдосконалюватися своєю педагогічною діяльністю.

Найважливішим компонентом в структурі педагогічної майстерності є професійна придатність, так як тільки на її основі може розвиватися і формуватися високий рівень педагогічного професіоналізму. До числа особистісних якостей, що характеризують придатність до педагогічної діяльності, відносяться схильність до роботи з дітьми, комунікабельність, тактовність, спостережливість, розвинена уява, організаторські здібності, висока вимогливість до себе.

Основою розвитку педагогічної майстерності є сплав знань і професійної спрямованості, умовою успішності – педагогічні здібності, що додає цілісність професійної діяльності педагога, вміння в галузі педагогічної

35

техніки. В цілому ж, для кожного педагога майстерність – це певна педагогічна вершина, до якої він прагне.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ У СТУДЕНТІВ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СПРЯМУВАННЯ

2.1. Умови формування педагогічної майстерності студентів професійно-педагогічного спрямування

У вітчизняній педагогіці наявна ціла низка проблем, які безпосередньо стосуються питання формування педагогічної майстерності майбутніх фахівців. Насамперед, йдеться про відсутність належної державної підтримки, зокрема, у посиленні кадрового потенціалу та поліпшенні фінансування, у забезпеченні сучасними навчальними та інформаційними засобами; не врегульованими залишаються питання прогнозування потреби у педагогічних працівниках, у визначенні обсягів державного замовлення на їх підготовку. Залишається проблемою культурологічна, психолого-педагогічна, комп'ютерна, методична, практична підготовка вчителів.

Повільно впроваджуються багатоваріантні моделі і програми здобуття педагогічної освіти, не забезпечується диференційована підготовка педагогів для роботи з обдарованими дітьми у навчальних закладах нового типу. Не відповідає потребам система післядипломної педагогічної освіти тощо.

Значною мірою вирішення зазначених проблем повинно забезпечуватись Національною доктриною розвитку освіти, при цьому держава однозначно покликана створити умови для підвищення престижу та соціального статусу педагогічних і науково-педагогічних працівників, створити систему професійного відбору молоді до педагогічних навчальних закладів. Саме це зробить можливим перехід до нового типу гуманістично-інноваційної освіти, що сприятиме зростанню інтелектуального, культурного та духовного потенціалу особистості та суспільства. Тому не випадково

дедалі більшої уваги навчальні заклади повинні надавати проблемі формування духовної культури вчителя – професіонала.

Отже, акценти в навчально-виховному процесі підготовки майбутніх вчителів треба перенести з традиційного засвоєння заданої кількості інформації на розвиток культури мислення, почуттів, поведінки особистості навколо яких знання, уміння і навички, перетворюються в неповторну духовно-творчу індивідуальність майбутнього вчителя і стають головними константами його діяльності.

Суспільний ідеал вчителя нерозривно пов'язаний із формуванням педагогом власного позитивного іміджу. Педагог повинен володіти технологією іміджування і постійно працювати над її вдосконаленням. Це безпосередньо торкається його професійної компетенції і є суттєвим показником індивідуальної педагогічної майстерності. Позитивний імідж, професіоналізм і здатність адаптуватися поряд з рішучістю є головним ключем до успіху в будь-якій сфері діяльності. Вчитель, що наближається до ідеалу, повинен володіти мистецтвом вирішення педагогічних конфліктів. В екстремальних (з педагогічної точки зору) ситуаціях педагог контролює їх перебіг, втручається при потребі та згладжує їх. Вчитель має з позицій толерантності глибоко проаналізувати конфліктну ситуацію, безпомилково її розв'язати, а то й запобігти. Допомогти йому в цьому має володіння такими методичними прийомами, як жорстка позиція, компроміс, гумор тощо.

Обов'язковою умовою виступають виваженість і аргументованість. Вчителю неодмінно має бути притаманна така риса, як інтелігентність. Чим інтелігентніший вчитель як особистість, тим більше шансів, що і його вихованці виростуть людьми самостійно мислячими, внутрішньо довершеними, особистостями, які тонко сприймають прекрасне.

Проблема формування педагогічної майстерності є однією з найважливіших в навчанні майбутніх викладачів. Майстерність викладача

проявляється в аудиторних, класних і лабораторних заняттях. У процесі цих занять між викладачем і учнями відбувається взаємний діалог, обмін думками і співробітництво. Необхідно організувати навчальний процес так, щоб після заняття в учня виникло позитивне ставлення до досліджуваного предмета, наукове мислення, відданість предмету і до викладача.

Вплив навчання на учня залежить від наукового потенціалу педагога, його авторитету, особистісних якостей, педагогічної майстерності. Унікальний приклад володіння педагогічною майстерністю у вітчизняній педагогіці представляє діяльність А.С. Макаренка, який зумів з важких, покалічених дитячих доль створити дивовижний колектив, самозабутньо удосконалює себе, сприймає працю як радість. Макаренко стверджував, що учні вибачать своїм учителям і суворість, і сухість, і навіть прискіпливість, але не пробачать поганого знання справи. Вище за все вони цінують в педагога впевнене і чітке знання, вміння, мистецтво, золоті руки, небагатослівність, постійну готовність до роботи, ясну думку, знання виховного процесу.

У структурі особистості вчителя особлива роль належить професійно-педагогічній спрямованості. Вона є тим каркасом, навколо якого компонується основні професійно значимі властивості особистості педагога. Професійна спрямованість особистості вчителя включає інтерес до професії вчителя, педагогічне покликання, професійно-педагогічні наміри і схильності [20, с.171].

Не менш важливою у процесі підготовки студентів професійно-педагогічного спрямування є сама особистість майбутнього педагога.

Відтак, важливими для формування педагогічної майстерності є особистісні якості: організованість, соціальна відповідальність, комунікативність, прогностичні здібності, здатність до вольового впливу, емоційна чуйність, доброта, тактовність, рефлексія на свою поведінку, професійно-педагогічне мислення, технічне мислення, довільна увага,

педагогічна спостережливість, самокритичність, вимогливість, самостійність, креативність в області педагогічної та виробничо-технологічної діяльності.

Специфіка педагогічної діяльності дозволяє виокремити також деякі критерії педагогічної майстерності. Ковальчук називає таких п'ять [17, с.12-13]:

Багатоплановість дозволяє говорити про необхідність виявлення його критеріїв. Їх п'ять, кожен з яких характеризує зв'язки між суб'єктами педагогічного процесу і відображає основні аспекти діяльності педагога у навчанні:

1. Володіння викладачем змістом і дидактикою організації педагогічного процесу виявляється:

— у науковості, доступності, розвиваючому і виховному характері змісту;

— у встановленні міжпредметних зв'язків при викладі навчального матеріалу при різноманітності засобів його передачі;

— у орієнтації змісту на формування системи знань, умінь і навичок учнів необхідних на ринку праці;

— у відборі навчального матеріалу, оптимального за змістом, із виділенням в ньому головного;

— у зв'язку нового матеріалу з раніше вивченим, актуалізації попередніх знань;

— у відповідності знань майбутній професійній діяльності учня.

2. Організація і здійснення професійно-педагогічної діяльності в процесі навчання реалізуються через володіння викладачем всіма видами навчальної діяльності в їх всілякому поєднанні, а також прояв у конструктивних, гностичних, організаційних і комунікативних уміннях, що дозволяють викладачеві вибирати оптимальні форми, методи, засоби навчання, здійснювати перебудову своєї діяльності відповідно до нових завдань, творчо відноситися до передового досвіду, проявляти

індивідуальний стиль діяльності, науково організувати свою власну працю і проявляти до учнів педагогічний такт.

3. Організація викладачем навчальної діяльності учнів як критерій майстерності проявляється:

— у чіткій постановці цілей і завдань навчання і доведенні їх до свідомості учня, у виборі відповідних методів і прийомів з урахуванням можливостей, дидактичною підготовленістю учнів до подолання труднощів при засвоєнні навчального матеріалу;

— у побудові навчання на основі індивідуалізації і диференціації навчальної діяльності учнів, формуванні пізнавальної самостійності в процесі аудиторної і позааудиторної роботи учбової діяльності.

4. Стимулювання і мотивація педагогом учня виражаються через:

- встановлення педагогічних вимог, заохочення, формування громадської думки;

- формування стійких мотивів навчання;

- використання різноманітних можливостей педагогічної дії в процесі формування особистості учня;

- посилення на позитивні якості особистості учня;

- створення комфорту у навчанні, виховання творчого ставлення до учбової праці, формування професійної орієнтації студентів в учнів у навчанні.

5. Структурно-композиційна побудова навчального процесу виражається в:

- умінні комплексного вирішення завдань виховання, навчання і розвитку;

- цілеспрямованому взаємозв'язку, взаємодії основних компонентів навчального процесу, що реалізується по формулі «педагог — учень — зміст»;

- виборі доцільних засобів педагогічної комунікації; чіткості і логічності переходу від одного етапу заняття до іншого через оперативне коректування; підвищенні інформативності процесу навчання; орієнтації на здійснення учнями самостійної роботи.

Всі вище перелічені критерії реалізують функціональний показник майстерності педагога. Окрім цього, є ще суспільний результативно-особовий показник, пов'язаний з результатами діяльності як педагога, так і учнів. У нього входять:

- успішність навчання;
- комплексне вирішення завдань освіти, виховання і розвитку учнів;
- міра переведення учня з рівня «об'єкт навчання і виховання» на рівень «суб'єкт навчання і виховання»;
- вдосконалення викладачем своєї професійної діяльності; професійно-педагогічна і соціальна значущість особистості педагога.

Всебічний аналіз особливостей формування основ педагогічної майстерності студентів професійно-педагогічного спрямування, ми можемо дійти таких висновків:

По-перше, що педагогічна творчість та майстерність викладача вищої школи не стільки результат реалізації засвоєння ним новітніх освітніх технологій, скільки вияв його моральної та інтелектуальної культури, його бажання та спроможності бачити в особі студента свого помічника, колегу, а не підлеглого.

По-друге, якщо педагог вищої школи успішно реалізує всі функції своєї професійної діяльності, ефективно організує навчальний процес, характеризується студентами позитивно, тоді його індивідуальний стиль професійної діяльності може вважатися оптимальним.

По-третє, етап педагогічної майстерності характеризується проявом професіоналізму, коли викладач «знає», «уміє», «володіє», готовий і може на високому рівні компетентності передавати знання не тільки студентам, але колегам, тобто виступати в ролі наставника. Проте, не слід не брати до уваги фактори, що не будуть сприяти розвитку майстерності (невідповідність індивідуальних характеристик вимогам педагогічної діяльності, відсутність компетентності щодо предмета викладання, або людських відносин, несформованість педагогічних здібностей та ін.).

По-четверте, педагогічна майстерність нерозривно пов'язана із професійним і загальним самовдосконаленням особистості педагога, розробкою й випробуванням нових засобів і прийомів навчання, узагальненням старого й придбанням нового педагогічного досвіду, поглибленням психолого-педагогічних знань і вмінь [25].

Відбудеться вчитель-майстер чи ні, залежить не тільки від системи навчання, але перш за все від зусиль тих, хто вчиться. Навчання буде успішним, якщо спиратися на наступні принципи:

1. Принцип цілісного підходу до навчання полягає в тому, що знання засвоюються як практично пережитий досвід.
2. Принцип активної комунікації полягає в розробці системи завдань, спрямованих на стимулювання активності.
3. Принцип розчленованості педагогічних дій з метою послідовного оволодіння окремими прийомами.
4. Принцип пов'язаності вправ, спрямованих на розвиток педагогічної техніки, і завдань на творче використання умінь в мікровикладання, а звідси - жорсткість і варіантність в організації навчальної роботи.
5. Принцип аспектного підходу, врахування спеціальності.
6. Принцип зв'язку знань і умінь, з практичними заняттями.

Щоб лекція мала успіх треба: завоювати увагу слухачів і утримати увагу до кінця промови. Головне – дати слухачам знання. Знання

організуються переконаннями. Переконання – готова споруда. Знання – будівельний матеріал. Перетворення переконаності викладача, вчителя в переконаність учнів – вищий сенс педагогічної праці, його майстерності. Утвердження укладаються з трьох компонентів: знання - почуття - поведінки. У переконаннях реалізується формула: зрозуміле - пережито - прийнято - зроблено. Переконання формують нові погляди, відносини або змінюють неправильні погляди і відносини. Форми переконання – диспути, дискусії, бесіди, розповідь, особистий приклад.

З огляду вище викладених міркувань вважаємо, що особливість фахівців професійно-педагогічного спрямування полягає у необхідності володіння високим рівнем комунікативної компетентності та мовленнєвої культури. Ці характеристики складають ключові умови високого професіоналізму та оволодіння педагогічної майстерністю викладача.

Про особливості розвитку комунікативних вмінь та навичок викладачів наголошуємо на важливості врахування цього аспекту під час становлення професіоналізму та майстерності педагога. Мовленнєва діяльність в процесі вузівського навчання та науково-дослідницької роботи відіграє одну з провідних ролей. Від її якості залежить здебільшого успішність процесу навчання студентів. Мовлення викладача є показником його педагогічної культури, засобом самовираження і самоутвердження його особистості.

Професійна педагогічна діяльність складається з ланцюга дій. Відтак, кожний етап потребує від педагога своєрідної майстерності.

Діагностична майстерність. Щоб педагогу повноцінно підготуватися до уроку, йому, в першу чергу, потрібно провести діагностику того навчального матеріалу, який належить вивчати учням. Для цього йому потрібно вміти визначати міру системності навчальної інформації, її структуру, виокремлювати систему основних понять, законів, виділяти ядро і оболонку в системі нових знань, визначати інформаційні модулі, освоєння яких буде відбуватися поетапно. Йому настільки ж важливо вміти визначити міру

складності і труднощі навчального матеріалу для учнів, доцільні види їх пізнавальної та практичної діяльності при його засвоєнні. Якщо навіть вчитель добре знає свій предмет, але не володіє названими діагностичними вміннями, то він, як правило, не здатний провести повноцінний урок, оптимально організувати пізнавальну і практичну діяльність учнів, виховувати у них культуру навчальної праці. Скажімо так, викладач не вміє діагностувати ступінь труднощі тих завдань, які потрібно вирішувати учням на уроці. В такому разі не виключено, що такі завдання можуть виявитися або занадто важкими або навіть непосильними для учнів, що буде вбивати в них віру і свій творчий хист, руйнувати активність, мотиви діяльності, або занадто легкими, що буде їх розхолоджувати, розслабляти, дезорганізовувати. Як лікар не може бути майстром-лікарем, якщо він не є відмінним діагностом, так і вчитель не зможе вчити і виховувати учнів не володіючи досконалим діагностичним майстерністю, безпосередньо пов'язаним з діагностичною функцією.

Майстерність цільової орієнтації. На кожному уроці вчителю необхідно правильно поставити виховні і навчальні цілі та завдання, щоб самому знати, що потрібно зробити, і зорієнтувати учнів у їх діяльності. Якщо він не виконає дії цільову орієнтацію, то його дії будуть непослідовними, а учні не знатимуть, куди їх веде вчитель. На кожному уроці вирішується багато навчальних і виховних завдань: одним з них - цільові і пов'язані тільки з цим уроком, інші - наскрізні, вони вирішуються на всіх уроках. Конкретно-цільовий є завдання щодо забезпечення освоєння учнями нових знань, формування нових умінь, наскрізні завдання невід'ємні на кожному занятті: формування в учнів умінь самонавчання, самоконтролю, самоаналізу, самооцінки діяльності і поведінки і т.д. Протягом навчального року вчителю належить провести, наприклад, сто уроків в одному і тому ж класі, по одному і тому ж предмету. Чи залишається однаковим на всіх цих уроках завдання формування в учнів умінь самоконтролю, самоаналізу і самооцінки?

Вчителю потрібно вміти, по-перше, ранжувати цю задачу в часі, що говорить про його вміння бачити реальні шаблі рішення задачі відповідно до здібностей учнів, умінні розчленувати її на частини і розташувати в такій послідовності, щоб утворилася логічний ланцюг розвитку самоконтролю, самоаналізу і самооцінки вихованців. На кожному даному уроці ця задача повинна бути специфічною. Відомий методист, американка Д.Летроп вважає, що самоконтроль учнів пов'язаний з характером досліджуваної теми, з колишнім досвідом його здійснення, тому на кожному занятті викладач диференціює вимоги до учнів. Якщо сьогодні моя задача навчити самоконтролю по одному параметру, то на наступному занятті буде два параметра, а далі три. Такі прості вказівки, як «перевір, в чому суть нового знання»; «Зрозумів чи вихідні аргументи»; «Можеш зробити самостійно висновок»; «Відповідало твій стан вимогу виконувати завдання»; «Скільки часу втратив на занятті через непродуманість дій», все це ознаки відмінностей в задачах, які ми ставимо на кожному занятті. Без такого вміння і педагог, і учні втрачають перспективу».

Майстерністю цільової орієнтації володіють лише досвідчені педагоги. Їх уроки тому і відрізняються цілеспрямованістю і високою продуктивністю. Відомий в нашій країні народний учитель Н.Н. Палтишев (викладач фізики одеського профтехучилища) неодноразово помічав, розповідаючи про свій досвід, що не зміг домогтися хороших результатів у навчанні та вихованні учнів, якби проведені ним уроки були б стереотипними за своїми завданнями, якщо б не було новизни в їх баченні, піднесенні і вирішенні, якби рух особистості не йшло від простого до складного.

Майстерність планування. План уроку чи іншого виховного акту – це модель, проект майбутньої діяльності. Якщо проектувальник створив поганий проект, то по ньому будівельникам не спорудити прекрасний палац. Однаково значимі є і майстерність проектування, і майстерність будівництва. Вчителю теж для проведення досконалого уроку потрібно перш розробити

його план, створити його архітектуру - забезпечити гармонійне побудова ходу рішення навчально-виховних завдань.

Одного разу молодий викладач заявив своїм колегам, що для нього складання плану уроку – порожня витрата часу, мовляв і без плану можна обійтися, знаючи тему заняття. Досвідчений педагог поставив йому кілька запитань: «з якого конкретного розрахунку ви будете виходити, визначаючи учнівські норми виробітку в цьому і наступному місяці?», «Скільки часу ви будете витратити на формування первинних умінь на даному уроці і скільки на самостійні справи учнів?». Молодий педагог не зміг дати аргументованої відповіді, тому що не знав і не вмів користуватися поправочними коефіцієнтами, згідно з якими нормами виробітку кваліфікованого робітника це одне, а учневі вона дається з поправкою на рівень освоєння професії. Він не бачив різниці між первинними вміннями учня і самостійними вміннями, тому не уявляв, як розрахувати час на самостійні роботи.

Організаторська майстерність. Навряд чи знайдеться хтось, який заперечує значення організаторських умінь і здібностей вчителя в навчально-виховному процесі. А.С. Макаренко блискуче довів своїми науковими працями і практикою, що вміння організувати навчання і виховання це найскладніша сторона педагогічної майстерності та дав обґрунтування вимог до організаторської діяльності педагога. Чому рекомендації А.С. Макаренко не спрацьовують в масовій практиці. Причина полягає в тому, що вони не могли втілитися в життя при авторитарній системі організації навчання і виховання, яка десятиліттями насаджувалася в школі. Без утвердження демократичних форм життя, відносин, без опори на самоврядування особистості, колективу неможливо проявитися організаторському хисту вчителя. Затвердження таких демократичних засад передбачає, що кожен педагог повинен вміти, спираючись на природну потребу особистості до самоврядування своєю діяльністю, на кожному уроці і в кожному виховному акті виявляти можливості учнів в самоорганізації пізнавальної, практичної

діяльності, вчити їх ставити перед собою завдання, проектувати свої дії, в колективної діяльності вміти створювати разом з учнями систему учнівського самоврядування, формувати в учнів самоорганізаторські і самоврядні навички. Педагог нового демократичного типу має бути самоорганізованою особистістю, вільною від авторитарності і затверджує тим самим в своїх вихованців самоврядний спосіб життя, діяльності та поведінки.

Мобілізаційна майстерність. Головне в мобілізаційно-спонукальній функції вчителя – це вміння формувати в учнів психологічну готовність до значимої діяльності, до вирішення поставлених завдань. У цьому сенсі педагог мобілізує особистість учня, актуалізує значущі її психологічні стани, підкріплює ці стани відповідними умовами. Завдяки цим діям учень як об'єкт навчально-виховного процесу перетворюється в його суб'єкт. Щоб все це відбувалося, вчителю потрібно бути вмілим психологом в кожному навчальному і виховному акті, досконало володіти методами психологічного впливу. Останнім часом наполегливо проводиться думка, що в кожній школі необхідно мати психолога, який би заповнював всі прогалини психологічного плану в педагогічному процесі.

Не заперечуючи в принципі необхідність створення психологічної служби в навчальних закладах, слід зазначити, що вона не врятує положення. З вирішенням цього завдання не піднімається рівень психологічного майстерності вчителя, а саме в цій майстерності криється величезний резерв прогресу педагогічної справи. Ніякий психолог ззовні, не включений в дану систему відносин з учнями, в процес вирішення тих чи інших навчально-виховних завдань не зможе змінити цих відносин, істотно вплинути на них, бо тільки сам педагог, включений в ті чи інші процеси, знає їх зсередини, може враховувати конкретну ситуацію, конкретні стани психіки учнів, спонукання і прагнення регулювати їх. Це свідчить про те, що кожному педагогові, щоб бути майстром своєї справи, потрібно ще бути одночасно практично майстром-психологом в педагогічному процесі, а тому йому

необхідно опанувати не загальними психологічними знаннями, а справжньою психологічною майстерністю.

Комунікативна майстерність. Сутність педагогічного процесу – це виховні відносини, ядро яких складають відносини вчителя і учнів. У світлі сучасних поглядів такі відносини повинні гуртуватися на принципі співпраці вихователя та вихованців. Щоб така співпраця не залишалася гаслом, фразою, як це спостерігається в масовій практиці, вчителю потрібно володіти майстерністю вибудовувати свої відносини з учнями на засадах гармонії. Гармонізувати позицію педагога і позицію учня в навчально-виховному акті можна лише через досконале вміння встановлювати виховний контакт, в основі якого знаходиться взаєморозуміння, довіру, згоду і співпрацю. Через такий контакт інтегруються зусилля педагога і учнів, виникає інтегративну взаємодію суб'єктів педагогічного процесу, без якого немає і бути не може повноцінної педагогічної системи.

Формуюча майстерність. Її можна називати ще навчально-виховною, оскільки вона проявляється в здатності педагога повноцінно вирішувати навчально-виховні завдання, або методичною, так як вона відображає міру досконалості володіння методами навчання і виховання. Але воно і формує майстерність, тому що забезпечує формування значимих якостей особистості, технологічне – бо пов'язане з вибором досконалої технології вирішення поставленого завдання. Серцевину цієї майстерності становить здатність педагога переводити навчальні або виховні цілі в цілі діяльності учнів, тобто формування орієнтовної основи діяльності та поведінки учнів. У цьому сенсі педагог є майстром лише настільки, наскільки на уроці перетворює учня в суб'єкта навчання і самоорганізації, в виховному акті – в суб'єкта самовиховання і психічної саморегуляції.

Контрольно-аналітична та оціночна майстерність. Ніхто ще не навчився краще працювати, досягати успіхів в будь-якій справі, що не опанувавши вмінням перевірити хід своєї роботи, проаналізувати і оцінити її якість.

Токар, виточив деталь, не може здати свій виріб, не перевіривши за допомогою штангенциркуля заданий розмір, не проаналізувавши якість обробки поверхні, не оцінивши свої дії і їх результат. Якщо він цього не робить, не вміє робити, то його деталь може і не відповідати стандарту, бути бракованою і, ставши згодом деталлю машини, агрегату, спричинить за собою нове недосконалість, новий шлюб. Для вчителя контрольної-аналітичної та оціночної вміння та здібності – невід’ємна складова частина його майстерності, без яких він – сліпий, а його робота – непередбачувана за своїм результатом. І якщо така непередбачуваність неприпустима при виготовленні металевої деталі, то вона аморальна в педагогічному процесі. Щоб цього не сталося, педагог, хоча б в мінімальній мірі, повинен опанувати діагностичним інструментарієм.

Координаційна і корекційна майстерність. Самостійно, як відомо, педагог не може вирішувати навчально-виховні завдання. Він видимими нитками пов’язаний з іншими учасниками педагогічного процесу і неодмінною умовою повноцінності цього процесу є інтеграційне їх взаємодія. Але така взаємодія виникає не сама по собі, воно є перш за все результатом зусиль самих педагогів. Їм потрібно узгодити свої дії, спільні дії з батьками, учнями і т.д. Для цього потрібні спеціальні вміння. Вони проявляються в здатності виробляти і реалізовувати як єдині, так і персоніфіковані вимоги до учнів, до організації навчально-виховного процесу, в коригуванні його ходу при зміні умов діяльності.

Таким чином, у питанні особливостей формування педагогічної майстерності студентів професійно-педагогічного спрямування можемо підвести підсумок.

Майстерність педагога – це не просто освіта. Освіта є лише необхідна умова формування педагогічної майстерності. Майбутні вчителі, вивчаючи різні науки – математику, фізику, історію, літературу та інші, – освоюють систему наукових знань, які потрібно піднести і роз’яснити своїм учням.

Вони вивчають психологію, фізіологію, педагогіку, щоб керуватися в своїй людської діяльності науковими знаннями про людину.

По-перше, майстерність проявляється тільки в реальній діяльності, «в своїй справі». Поза діяльності майстерність не існує, тому повноцінно її характеризувати можна лише в контексті діяльності.

По-друге, майстерність - міра досконалості діяльності людини тому ми і називаємо майстром тієї людини, який добився великого вміння в своїй справі. Досконалість - це ключова ознака будь-якої майстерності, в тому числі і педагогічного. Але всяке досконалість - це гармонія. Будь-яка система, а майстерність педагога теж є система, якщо вона тільки досконала, гармонійна по своїй суті, побудована за законами гармонії і функціонує як гармонійне ціле, в якому всі його елементи, частини, компоненти знаходяться в гармонійному поєднанні, відповідно. Педагогічна діяльність буде досконалою, якщо її складові частини знаходяться в гармонійному взаємодії.

По-третє, виходячи зі сказаного вище, можна стверджувати, що педагогічна майстерність як система являє собою гармонійне побудова педагогічної діяльності. Справжня теорія педагогічної майстерності невіддільна від педагогічної архітекtonіки, тобто теорії гармонійного побудови педагогічних систем.

По-четверте, педагогічну майстерність технологічна. Майстерність педагога проявляється тільки в діяльності, в ході якої він вирішує ті чи інші навчально-виховні завдання і виконує при цьому безліч дій, з яких складається педагогічна технологія як певна впорядкованість. Майстерність проявляється в кожному конкретному дії, яке повинно бути досконалим. Це є майстерність конкретного дії. Але якщо в діяльності досконали лише окремі дії, тоді неможливо досягти необхідного результату. Майстром є лише та людина, яка досягає в своїй діяльності досконалого кінцевого результату. Педагога ми назвемо майстром, який досягає високого результату у вирішенні навчально-виховних завдань. Це означає, що хоча майстерність і складається

з майстерності окремих дій, але проявляється, в кінцевому рахунку, як система вчинених дій в їх технологічного зв'язку, в інтегративному технологічному взаємодії. З цього випливає висновок, що справжня система педагогічної майстерності завжди є технологічна система, яка відображає міру досконалості системи педагогічних дій, що забезпечують досягнення поставленої мети. Але яким же чином можна пізнати технологічну систему педагогічної майстерності?

2.2. Шляхи формування педагогічної майстерності

Безумовно, для вироблення педагогічної майстерності вчитель повинен володіти необхідними природними даними, відповідним голосом, слухом, зовнішньою чарівністю і т.д. Однак, незважаючи на важливе значення цих природних даних, майже визначальну роль відіграють набуті якості. Саме тому проблеми пошуку ефективних шляхів формування майстерності педагога є особливо важливими та актуальними.

Суттєвим у визначенні ролі та функцій педагогічної майстерності в системі неперервної педагогічної освіти є її розвиток як складної організаційної системи, що включає процес формування, становлення і розвитку особистості вчителя, який розпочинається ще на шкільній лаві, продовжується у вищому навчальному закладі й реалізується у сфері післядипломної освіти. Ступінь готовності випускників до професійної педагогічної діяльності визначається не як показник його оволодіння багатогранною педагогічною майстерністю, а лише основами цієї майстерності [35, с.1-2].

У процесі становлення і розвитку педагогічної майстерності можна виділити декілька його стадій (Ковальчук).

1. Професійна «Я-концепція» вирішує запитання: який я педагог?

Простір професії ще не обжитий.

2. Стадія діяльності дає відповідь на запитання: що я роблю і навіщо?

Викладач шукає різні технології, вивчає різноманітні методи і прийоми, передовий педагогічний досвід, науково-методичну літературу, методичні рекомендації, способи підвищення своєї компетентності.

3. Педагогічна творчість. Тут педагог акцентує свої зусилля на педагогічній взаємодії із учнями. Всі його методичні дослідження здійснюються з урахуванням інтересів учнів і самого викладача, він намагається бути зрозумілим, прийнятним учнями.

Основними шляхами формування педагогічної майстерності є:

1. Самовиховання загальної та педагогічної культури.
2. Засвоєння професійних знань, вмінь, навичок.
3. Громадська активність.
4. Педагогічна практика, вивчення передового педагогічного досвіду.

Т. Молнар дещо деталізує ці шляхи і називає наступні:

1. Складання плану професійного самовдосконалення, вивчення передового досвіду колег, самоосвітня діяльність, саморозвиток, пошук шляхів професійної самореалізації, здійснення безперервного навчання.

2. Кооперативна професійна взаємодія з колегами, тобто участь у колективних і групових інноваційних формах методичної роботи: конкурси педагогічної майстерності, участь у методичних фестивалях, панорамах, методичних дискусіях, аукціонах, проблемних столах, педагогічних консилиумах, освітянських вечорах, педагогічних семінарах тощо.

3. Збір та укладання творчого портфоліо– колекція власної бази кращих сценаріїв, цікавих прийомів, педагогічних знахідок на уроці, власних засобів наочності, дидактичних матеріалів, продуктивних педагогічних технологій, що відображають зусилля вчителя, успіхи або досягнення з тієї чи іншої проблеми, індивідуальної творчої системи.

4. Оприлюднення індивідуальних доробок на педагогічних радах, методичних об'єднаннях, у періодичній пресі.

5. Рефлексія власної діяльності. Оскільки педагогічна діяльність за своєю суттю рефлексивна, то рефлексивні процеси в ній виявляються наступним чином: у процесі практичної взаємодії вчителя з учнями, коли він прагне адекватно розуміти і цілеспрямовано регулювати їхні думки, почуття та вчинки; у процесі проектування діяльності школярів, коли педагог розробляє цілі навчання та шляхи їх досягнення; у процесі самоаналізу та самооцінки власної діяльності й самого себе [23, с.123].

Самовиховання – це формування людиною своєї особистості відповідно до свідомо поставленої мети. Для педагога робота над собою – необхідна передумова набуття і збереження професіоналізму. Це цілеспрямований процес, він є продовженням професійного виховання, коли майбутній учитель з об'єкта виховного впливу («Я – студент, хай мене вчать») перетворюється на суб'єкт організації власної життєдіяльності («Я – майбутній спеціаліст, готую себе до цього»): самостійно обирає мету самовдосконалення, постійно аналізує здобутки професійного зростання, займається самоосвітою. Без такої роботи розвитку власної майстерності не уявляли собі навіть найталановитіші педагоги.

А. С. Макаренко неодноразово наголошував: «Майстром може стати кожний, якщо йому допоможуть і якщо він сам працюватиме»; «Кожен з вас, молодих педагогів, буде неодмінно майстром, якщо не покине нашої справи, а наскільки він оволодіває майстерністю, – залежить від власної наполегливості» [мак].

Самовиховання вчителя починається з усвідомлення різниці між уявленням про себе як майбутнього професіонала і реальними можливостями. Мотивом-збудником роботи над собою є розуміння невідповідності між «Я-реальним» та «Я-ідеальним». Це можливо в тому разі, якщо у майбутнього вчителя є професійний ідеал і здатність до самопізнання. Самопізнання як процес цілеспрямованого отримання інформації про розвиток якостей своєї особистості – складна психологічна

дія, якої треба спеціально вчитися. «Пізнай себе – і ти пізнаєш світ», – стверджували давні філософи, підкреслюючи важливість і складність цього процесу. Пізнання себе відбувається в процесі самоспостереження, самоаналізу, самооцінювання, самопрогнозування.

Самоаналіз – аналіз свого внутрішнього світу, своєї діяльності; полягає у зіставленні того, що планувалося, з тим, що зроблено або могло бути зроблено, у виокремленні певних рис. якостей для докладного вивчення. Здійснюючи самоаналіз, майбутній учитель критично оцінює себе: аналізує успіхи спілкування на практиці в школі, бере до уваги свій попередній досвід, дивиться на себе очима своїх колег, викладачів. Зіставлення різних позицій щодо окремих якостей особистості і професійної позиції в цілому (ставлення до людини, відповідальність, ініціативність, здатність впливати на інших), дає уявлення про реальну картину розвитку, яку слід сприймати неупереджено.

На підставі самоаналізу формується самооцінка як компонент самосвідомості, що містить поряд із знанням про себе оцінку своїх здібностей, моральних якостей і вчинків. Важливою є вимога до самооцінки – її адекватність реальному рівневі розвитку. Небажана як завищена, так і занижена самооцінка. Крім здійснення аналізу й оцінки, слід уявити себе в певних ситуаціях діяльності, розробляючи можливі варіанти поведінки, а також передбачаючи можливий ефект діяльності. Таке самопрогнозування як відображення у свідомості «Я – у майбутньому» доповнює картину самопізнання характеристикою особистості з урахуванням життєвих планів.

З метою підвищення свого творчого рівня, рівня педагогічної майстерності необхідно не лише збільшити обсяг одержуваної інформації, кількість використовуваних форм і методів роботи, а й створити навколо себе такі умови, які будуть постійно спонукати до самоаналізу, саморозвитку та самовдосконалення [23, 123].

Отже, початок самовиховання вчителя можливий за умови прийняття вимог до професії вчителя, самоствердження у цій професії та потреби у постійному самовдосконаленні. Професійний ідеал у зіставленні з розумінням своїх можливостей спонукатиме його до вдосконалення. Обмірковуючи свій шлях до ідеалу, вчитель має аналізувати поелементно реалії життя, обираючи для активного впливу ті риси професійного обличчя, які потребують розвитку.

Самопрогнозування як вироблення установки на самозміну накреслить вчителю картину змін поведінки і ставлення. Все це в комплексі може бути поштовхом до послідовної роботи над собою: пошуку шляхів, засобів самовиховання та організації досвіду опанування різними прийомами подолання негативного стану. Зрозуміло, що самовиховання не є єдиним шляхом, але, з нашого погляду, це один із основних засобів професійного зростання.

Загалом, професійне самовдосконалення може реалізуватися:

- через відвідування та аналіз уроків досвідчених педагогів;
- через підвищення своєї загальної та професійної ерудиції (читання спец. літератури, журналів, огляд спорт. передач);
- через повсякденний аналіз своєї діяльності (наприклад, через ведення щоденника);
- через проведення дослідницької роботи.

Невід'ємною частиною педагогічної майстерності є педагогічне спілкування. Професійно-педагогічне спілкування, як стверджує А.А. Лобанов, є взаємодія вчителя-вихователя зі своїми колегами, учнями та їх батьками, з представниками органів управління освітою та громадськості; здійснюване в сфері його професійної діяльності; воно виходить за межі контакту «учитель-учень» і передбачає взаємодію педагога з іншими суб'єктами педагогічного процесу. Педагогічне спілкування це система соціально-психологічної взаємодії педагога і вихованців, змістом якого є

обмін інформацією, надання виховного впливу, організація взаємовідносин за допомогою комунікативних засобів.

Особливості взаємодії між вчителем та учнями найбільш досконало висвітлені у працях видатних педагогів: А.С. Макаренка («Педагогічна поема»), В.О. Сухомлинського («Серце віддаю дітям»), Ш.О. Амонашвілі («Здрастуйте, діти»), І.А. Зязюна («Педагогіка добра») та інших. Кожен з майстрів педагогічної справи подає свій рецепт спільної ефективної взаємодії, за якої учень реалізує свої можливості. Педагоги єдині у думці, що при опануванні учнями обраною професією, завдання вчителя полягає не лише у подачі навчального матеріалу, а й у створенні внутрішнього світу учня, формуванні його самостійності і наполегливості при моделюванні свого власного професійного майбутнього та розробки можливих шляхів професійного та особистісного зростання. І.А.Зязюн наголошує на тому, що «.. педагогічне спілкування як професійно-етичний феномен потребує від учителя спеціальної підготовки не лише для оволодіння технологією взаємодії, а й для набуття морального досвіду, педагогічної мудрості в організації стосунків з учнями, батьками, колегами у різних сферах навчально-виховного процесу» [11].

Серед методик формування педагогічної майстерності важливе місце займає робота над артистизмом. Останній передбачає вміння педагога створити власний стиль діяльності, свій неповторний імідж, показниками якого виступають такі вміння: подобатися дітям, молоді, захоплювати їх; самоконтроль, саморегуляція, установлення контакту з будь-якою аудиторією; здатність розуміти психіку дітей, їх почуття та співчувати їм, а також ставити себе на місце молодій людині та зрозуміти її реакцію, поведінку; здатність перевілюватися і виконувати різні ролі; бути режисером, вдало використовувати театральне мистецтво та його творчий метод – театралізацію. Педагогічний артистизм передбачає відвертість і безпосередність педагога, вміння говорити і діяти прямо, ділитися тим, що є

усередині. Артистичний педагог володіє також здатністю зараження своїми переживаннями, сумнівами, радістю інших людей.

Опанування професією вчителя передбачає формування, виховання і розвиток емоційності, інтуїції, емпатії, уяви, спостережливості, здібності до імпровізації і інших здібностей і якостей, які лежать в основі педагогічного артистизму, як одній із характеристик професійної культури педагога. Артистизм формується у процесі духовно-практичного освоєння особистістю певних видів творчої діяльності задля задоволення потреби у професійному самовдосконаленні й самоосвіті. Розвиток та формування артистизму має особливу значущість для майбутніх педагогів. Впровадження елементів театральної педагогіки є ефективним засобом розвитку духовності, професійно-особистісних якостей майбутніх учителів. Технологія використання театральних методів у навчально-виховному процесі, на нашу думку, виступає дієвим засобом саморозвитку особистості майбутніх спеціалістів. Успіх у педагогічній діяльності, досягнення певної мети надихає на подальше удосконалення необхідних якостей для самовизначення, прийняття рішень і відповідальності за них. Успішна діяльність породжує позитивні емоції, які, у свою чергу, стимулюють подальший розвиток особистості. Таким чином, театральна педагогіка служить двигуном саморозвитку, засобом успіху у професійній діяльності.

У літературі описано дві моделі школи, в яких по-різному бачиться роль викладача і відповідно рівень його педагогічної майстерності [17, с.14].

У моделі мінімальних повноважень, або моделі масової школи, роль педагога зводиться до видачі певного матеріалу за чітко визначений час із найбільшою ефективністю, тому від нього вимагається постійне професійне зростання у напрямі вдосконалення техніки викладання. Діяльність викладача чітко регламентована різними розпорядженнями, обов'язковість виконання яких не дозволяє викладачеві бути вільним у виборі.

У моделі відкритого професіоналізму орієнтир зроблений на обсяг знань, які опановують учні наприкінці навчального року; педагог вільний у виборі освітньої технології, автором якою може стати він сам. Педагог в такій моделі розглядається як незалежний професіонал, який бере на себе цілковиту відповідальність за все, що робить. Обов'язок адміністрації зводиться до створення умов для творчого росту викладача, основу якого складають творчі здібності і конструктивні уміння.

Дійсно, під час викладання студентам професійно-педагогічного напрямку важливе значення мають форми навчання.

Під час лекційних і семінарських занять у студентів повинно формуватися не тільки уявлення про сутність педагогічної діяльності, але й готовність до її здійснення у майбутньому. При викладанні дисциплін педагогічного блоку слід ретельно розглядати особливості професійної діяльності викладача, актуальні проблеми вищої школи, стратегічні напрями їх розв'язання, а майбутні викладачі – виявляти розуміння у площині цього питання, зазначаючи багатоаспектність педагогічної діяльності, оскільки вона охоплює наукові пошуки, суто викладацьку та методичну роботу, виховний та організаційний вплив на студентство, самовдосконалення[25].

У викладанні дисциплін педагогічного блоку передбачається гармонійне поєднання різних форм роботи: лекційної, практичної, самостійної, різновидів консультацій, педагогічних майстерень, співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, мікрогрупове навчання в співпраці). Завдяки їх впровадженню зростає роль діалогічної взаємодії, де студент і викладач є рівноправними, рівнозначними суб'єктами. Саме така організація занять сприяє ефективному засвоєнню аспірантами змістовного компонента майбутньої педагогічної діяльності, розуміння лідерських аспектів освіти.

Педагогічна майстерність передбачає застосування педагогічних і психологічних знань у певній галузі, у межах власного фаху. Навчальні дискусії та диспути, які влаштовуються під час викладання педагогічних

дисциплін, власний досвід підготовки у виші як студентів дозволяють мати приклади найкращих викладачів, визначати їх професійно важливі якості, індивідуальний стиль педагога, його професійний імідж. Результатом такого навчання стають думки майбутніх викладачів про те, що бездоганне глибоке знання предмету навчання завжди притаманне справжнім майстрам вищої школи. Відданість викладача обраному фаху, його професійний інтерес виступають визначальними чинниками його виховного впливу на студентство. У такий спосіб виокремлюється ідеал професіонала, на кого майбутній викладач буде рівнятися, за стратегією якого він буде розвиватися і самовдосконалюватися. У ході підготовки студенти доходять думки про те, що від рівня професійної майстерності викладачів залежить результат фахової підготовки студентів та ефективність їхнього особистісного зростання. Тож, важливим стає розуміння сутності педагогічної майстерності – комплексу властивостей особистості, що забезпечує організацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі.

Методика викладання має бути побудована так, щоб студент став не тільки спостерігачем і аналітиком, але й активним перетворювачем власної особистості. Провідними методами навчання має бути система вправ, що спрямована на вироблення тих чи тих якостей особистості (соціально-психологічний тренінг), мікровикладання (педагогічний тренінг певних професійних умінь), рольова і ділова гра (вироблення моделі поведінки в тих чи тих ситуаціях) [2].

Нині більшість занять у навчальному процесі зорієнтована тільки на лекційні заняття, тобто на пасивне накопичення знань і формування певних навичок і вмінь. Підготовка майбутніх педагогів має бути зорієнтована на постійний професійний розвиток, самовдосконалення, що забезпечить у подальшому високий рівень продуктивності професійної діяльності і, як наслідок, кар'єрне зростання та самореалізацію. Крім успішного оволодіння необхідною базою знань і вмінь відповідно до специфіки обраної

спеціальності, важливим також є володіння максимально вираженими професійно необхідними якостями і практичними навичками, що є передумовою ефективного здійснення професійних функцій на будь-якому етапі професійного становлення особистості. Проте на лекційних заняттях це майже неможливо.

Тому, на нашу думку, підготовку майбутніх педагогів варто проводити саме інтерактивними методами, які передбачають взаємодію. Під час проведення занять широко використовуються інтерактивні технології навчання. Семінарські заняття можна проводити у формі пізнавальної гри, яка вимагає спеціальної підготовки студентів і проводиться з метою обговорення й розв'язання теоретичних і практичних проблем курсу, розвитку в студентів творчого мислення, формування вмінь висловлювати свої думки, професійно використовувати знання в навчальних умовах.

О.Бабиш описує ще один інтерактивний метод формування педагогічної майстерності це технологічний практикум, основна мета якого полягає в посиленні практичної спрямованості навчання [2, с.10].

Основною формою роботи студентів на технологічних практикумах є групова діяльність. При цьому всі мікрогрупи виконують різні завдання, а на завершальному етапі відбувається колективне обговорення.

Метод імітаційно-рольового моделювання виконує одне з найважливіших завдань підготовки майбутніх учителів, а саме максимальне наближення навчального процесу до реальних життєвих проблем, з якими майбутні фахівці матимуть справу у своїй професійній діяльності. Він передбачає конструювання моделей різноманітних педагогічних ситуацій. Цей метод проводиться з метою набуття студентами певного досвіду і вироблення ними власного підходу до розв'язання проблем. Окрім того, це дозволяє виходити за звичні рамки стереотипів поведінки, знаходити й активно використовувати нові елементи спілкування, театралізацію, моделювання реальних умов професійної

діяльності, програвання тієї чи тієї ролі (педагога, дитини, батьків). З цією метою проводяться такі сюжетно-рольові ігри: «Експрес талантів», «Науково-практична конференція», «Батьківські збори».

Значне збільшення обсягу навчального матеріалу, яке вимушений опрацювати сучасний студент, і скорочення відведеного на його засвоєння часу підсилює значення самостійних форм навчання. За таких умов особливого значення набуває для сучасної професійної підготовки майбутнього вчителя застосування в навчальному процесі новітніх інформаційних технологій. Так, на заняттях із педагогічної майстерності доречно використовувати:

- демонстрацію навчальних відеосюжетів, у яких розглядаються конкретні проблемні ситуації з професійної діяльності педагога;

- візуалізацію навчального матеріалу лекцій у вигляді схем, таблиць, малюнків. Презентація дозволяє викладачу значно скоротити час подачі інформації, а також конкретизувати й узагальнити лекційний матеріал;

- демонстрацію науково-популярних і художніх фільмів, у яких розкриваються педагогічні проблеми. Навчальні кінофільми можна використовувати напередодні вивчення навчального матеріалу, у процесі вивчення матеріалу чи після вивчення теми як повторення і закріплення вивченого. Обов'язковим елементом демонстрації науково-популярних фільмів є їх обговорення в аудиторії;

- проведення групових відеопроектів, з аналізом діяльності робочих груп над поставленими завданнями. Об'єднані в робочі групи студенти працюють над спільним відеопроектом і його презентацією в електронному варіанті. Оцінювання робіт проводиться самими студентами за попередньо підготовленими викладачем критеріями.

Викладач має оцінювати виправданість використання інформаційних технологій у конкретних робочих моментах професійної підготовки

майбутнього вчителя ... і вдало поєднувати використання інформаційних технологій з інтерактивними формами навчання [6, с. 20].

Ефективність утілення нововведень у навчальний процес значною мірою залежить від викладачів. Викладачеві доцільно усвідомити освітню цінність якісно нового виду педагогічної взаємодії: змінити монологічну технологію навчання на діалогічну і полілогічну технологію педагогічного спілкування, забезпечити співпрацю зі студентами в пошуково-пізнавальній діяльності; замінити роль «транслятора» знань як основного джерела навчальної інформації на багаторольову діяльність - партнера, консультанта (тьютора), співрозмовника, колеги, на засадах взаємоповаги, співпраці, співтворчості.

Ось чому навчати елементам педагогічної майстерності необхідно з першого курсу, щоб сформувати у студентів - майбутніх вихователів всі необхідні компетенції, педагогічну культуру, педагогічну етику, мовну культуру, артистизм з тією метою, щоб студенти, як майбутні професіонали, фахівці своєї справи, могли вільно орієнтуватися в умовах інформаційного суспільства, а також закладати в дітях таку основу, яка буде сприяти їх адаптації до школи. Цій меті сприяє залучення студентів до науково-дослідної роботи, починаючи з першого курсу, яка ведеться протягом усіх років навчання, тематика якої пов'язана з питаннями підвищення рівня педагогічної майстерності майбутніх вихователів.

Висновки до другого розділу

Специфіка педагогічної діяльності складається з мети роботи вчителя, яка визначається суспільством (діяльність вчителя завжди діяльність з управління іншою діяльністю); колективної праці учня і педагогічного колективу; специфіки об'єкта виховання – людини з його індивідуальними якостями, які постійно змінюються під впливом навколишнього середовища; гуманістичної спрямованості особистості вчителя.

Особливість фахівців професійно-педагогічного спрямування пов'язана з необхідністю розвитку їх комунікативних вмінь та навичок. Мовленнєва діяльність в процесі вузівського навчання та науково-дослідницької роботи відіграє одну з провідних ролей. Від її якості залежить здебільшого успішність процесу навчання студентів. Мовлення викладача є показником його педагогічної культури, засобом самовираження і самоутвердження його особистості.

Суттєвим у визначенні ролі та функцій педагогічної майстерності в системі неперервної педагогічної освіти є її розвиток як складної організаційної системи, що включає процес формування, становлення і розвитку особистості вчителя, який розпочинається ще на шкільній лаві, продовжується у вищому навчальному закладі й реалізується у сфері післядипломної освіти.

Отже, формування педагогічної майстерності сучасного вчителя, як і новітня модель національної педагогічної освіти, в умовах наміченої трансформації українського суспільства у європейську інтеграцію повинні базуватись на українських національних, культурно-історичних традиціях, теоретичних надбаннях вітчизняної педагогіки, кращому досвіді попередніх поколінь. При цьому у процесі навчання та виховання необхідно використовувати новітні досягнення сучасної науки, культури, соціальної практики та позитивний досвід зарубіжних країн.

ВИСНОВКИ

Метою представленої роботи був пошук відповіді на запитання, у чому ж виявляється майстерність педагога. Яким чином вона формується? Проведене нами дослідження показало, що певний час усталеною була думка про те, що виховання особистості майбутнього вчителя забезпечується засвоєнням певної системи знань. Тобто, чим більше вчитель знає, тим краще він підготовлений. Проте самих теоретичних знань замало: потрібні ще вміння й навички – комплекс характеристик, які ми називаємо майстерністю – професійні знання, педагогічні здібності, педагогічна техніка, вміння бачити педагогічну ситуацію, культура педагогічного спілкування, саморегуляція, культура мови і навіть харизма.

1. Визначено, що педагогічна майстерність – це комплекс властивостей особистості, що забезпечує високий рівень самоорганізації професійної педагогічної діяльності.

Критеріями педагогічної майстерності є гуманність, науковість, педагогічна доцільність, оптимальний характер, результативність, демократичність, творчість (оригінальність).

2. Аналіз підходів до визначення складових педагогічної майстерності, а також безпосередньо самих складових, дав змогу визначити найбільш уживані й оптимальні у педагогічній науці. До них належать: гуманістична спрямованість діяльності, професійна компетентність, педагогічні здібності, педагогічна техніка (мистецтво, майстерність, уміння).

3. Доведено, що умови формування педагогічної майстерності у студентів професійно-педагогічного спрямування зумовлюються змістом і структурою професійно-педагогічної діяльності, а саме:

1. Її бінарний характер, що виявляється у поєднанні у ній двох складових: професійної / інженерної (володіння певною робітничою професією / інженерною діяльністю) і педагогічної (володіння здатністю передати цю професію учням професійних навчальних закладів).

2. За своєю сутністю професійно-педагогічна діяльність є мета-діяльністю, тобто, діяльністю з управління іншою діяльністю.

3. Рефлексивний характер діяльності, що передбачає осмислення й аналіз педагогом закономірностей і механізмів своєї діяльності, постійний самоаналіз її перебігу та результатів.

4. Триєдність змісту професійно-педагогічної діяльності, що виявляється у поєднанні в ній навчальної, виховної і розвивальної діяльності. Цим зумовлюється триєдна мета теоретичних, практичних і виробничих занять.

5. Неперервність професійно-педагогічної діяльності.

6. Близькість педагогічної діяльності до мистецької.

7. Прогностичність професійно-педагогічної діяльності полягає в тому, що її результати нерідко є відтермінованими.

4. Оволодіння студентом педагогічною майстерністю – необхідний тривалий творчий процес, який ґрунтується на таких закономірностях:

- зумовленість потребами соціально-економічного і культурного розвитку суспільства;

- стратегічними завданнями інтеграції освіти до європейського освітнього простору та модернізації освіти в Україні;

- відповідність змісту і форм підготовки вчителя сучасному рівню розвитку психолого-педагогічної науки і педагогічної практики.

Формування педагогічної майстерності є складним процесом, який можна поділити на кілька умовних етапів:

1. Професіоналізм, що передбачає наявність знань про теоретичні основи педагогічної діяльності, її базові засади (ним володіє випускник вищої школи).

2. Власне педагогічна майстерність, пов'язана із початком викладацької діяльності. В процесі викладацької діяльності інтенсивно і цілеспрямовано відбувається професійне зростання педагога. Ефективність цього процесу

залежить від установки на самоосвіту і самовиховання, від наявності відповідної програми, оволодіння педагогічним досвідом досвідчених колег, систематичного підвищення кваліфікації (семінари, курси, науково-методичні конференції тощо). Поступово рівень педагогічної діяльності викладача зростає, він оволодіває новими педагогічними технологіями, підвищується його психолого-педагогічна культура, розвиваються педагогічні здібності, якості і властивості, збагачується методичний арсенал. Другий ступінь визначається постійним прагненням до творчості, до пошуку, нових педагогічних засобів, створенням власних прийомів і методик.

3. Педагогічне новаторство. Учитель-новатор вносить принципово нові ідеї у навчально-виховний процес, розробляє нові методичні системи, створює власні персонал-технології.

До основних шляхів формування педагогічної майстерності віднесено:

1. Самовиховання загальної та педагогічної культури.
2. Засвоєння професійних знань, вмінь, навичок.
3. Громадська активність.
4. Педагогічна практика, вивчення передового педагогічного досвіду.

Системоутворюючим чинником педагогічної майстерності є характер спрямованості, що зумовлює постійний аналіз дій студента як майбутнього вчителя. Саме це якнайкраще відповідає сучасній парадигмі гуманізації професійної підготовки, котра своїми коріннями сягає у давні часи.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Амонашвили Ш.А. Психологическая основа педагогического сотрудничества: книга для учителя / Ш.А. Амонашвили. – К.: Освіта, 1991. – С. 32, 62, 103.
2. Бабич О.О., Харченко І.М. Формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя початкової освіти у процесі навчання // Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки». – 2017. - №4. – С.7-12.
3. Барбіна Є.С. Формування педагогічної майстерності в системі безперервної педагогічної освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. пед. наук : спец 13.00.04 "Теорія та методика професійної освіти" / Є.С. Барбіна. – К., 1998. – 36 с.
4. Буняк Т. А. Розвиток педагогічної майстерності вчителя в системі особистісно орієнтованого навчання // Педагогічна майстерня. – 2011. – № 4. – С. 2-7.
5. Вербицкая Г.П. Акмеологические механизмы формирования педагогического мастерства студента в профессиональной среде высшей школы: автореф. дисс. на соискание научн. степени канд. психол. наук: спец. 19.00.13 «Психология развития, акмеология (психологические науки)» / Г.П. Вербицкая. – М., 2007. – 25 с.
6. Гетта В. Шляхи досягнення педагогічної майстерності / В. Гетта // Трудова підготовка в закладах освіти. - 2010. - №9. - С. 44-45.
7. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С.У.Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – С. 375.
8. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. /І. М. Дичківська. - Київ: Академвидав, 2004. - 352 с.
9. Естетичні та етичні основи розвитку педагогічної майстерності викладачів вищих педагогічних навчальних закладів : бібліогр. покажч. /

упоряд. Л. Н. Штома наук. ред. І. А. Зязюн;

бібліогр. ред. Л. Н. Штома. – Кіровоград: «Імекс-ЛТД», 2013. – 150 с.

10. Зайцева З.Г. До питання наукової організації педагогічної праці / З.Г. Зайцева, В.Г. Постовий // Використання спадщини повернутих і забутих діячів науки та культури в навчальному процесі педагогічного вузу та школи: тези Респ. міжвузівської науково-практичної конференції. – Рівне, 1991. – 194 с

11. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність: Підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. В. Кривонос та ін.; за ред. І. А. Зязюна. – 2-ге вид., допов. і переробл. – К: Вища шк., 2004. – 422 с.

12. Кайдалова Л. Г., Щокіна Н. Б., Вахрушева Т. Ю. Педагогічна майстерність викладача: Навчальний посібник. – Х.: Вид-во НФаУ, 2009. – 140 с.

13. Капченко О. Л. Дефініція педагогічної майстерності [Електронний ресурс] / О. Л. Капченко. – Режим доступу до стат.:<http://www.narodnaosvita.kiev.ua/vupysku/15/statti/kapchenko.htm>

14. Кій Л. Г. Комп'ютерна діагностика педагогічної майстерності вчителя / Л. Г. Кій // Управління школою. - 2010. - №31. - С. 22-27.

15. Ковалів Ж. В. Формування індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх учителів гуманітарного профілю: дис. ...канд. пед. наук: 13.00.04 / Ж. В. Ковалів. – Одеса, 2005. – 208 с.

16. Ковальчук В. Педагогічна майстерність педагога // Відкритий урок. – 2011. – № 2. – С. 59-62.

17. Ковальчук О.В. Основи педагогічної майстерності: Навчальний посібник / Л. О. Ковальчук. – Львів : Львівський нац. ун-т ім. І. Франка, 2007. – 604 с.

18. Когут С. М. Професійне становлення вчителя // Педагогічна майстерня. – 2012. – № 5 (17). – С. 2-9.

19. Кошечко Н.В. Методика викладання у вищій школі: Навч. посібник / Н.В. Кошечко. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2013. – 115 с.
20. Леонтієва В. Шляхи формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя іноземної мови / В. Леонтієва // Витоки педагогічної майстерності. Серія : Педагогічні науки. - 2015. - Вип. 15. - С. 169-174.
21. Макаренко А.С. Коллектив и воспитание личности / Сост. В.В.Кумарин. – М.: Педагогика, 1972. – 332 с.
22. . Марченко О.Г. Основи педагогічної майстерності. / О.Г.Марченко – Харків.: Вид. група «Основа», 2009. – 112 с.
23. Молнар Т. І. Педагогічна майстерність учителя початкової школи: сутність, шляхи формування / Т. І. Молнар // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія "Педагогіка та психологія" : збірник наукових праць / гол.ред. Г.В. Товканець. - Мукачево : МДУ, 2018. - Випуск 1(7). - С.121-124.
24. Ожегов С.І. Словник російської мови / С. І. Ожегов, Н.Ю. Шведова. - М.: ІТІ ТЕХНОЛОГІЇ, 2003. - с.332
25. Особливості формування основ педагогічної майстерності. О. Г. Романовський, О. А. Ігнатюк, Н. В. Середа // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2018. - №4. – С.3-15.
26. Отич О.М. Основи педагогічної майстерності викладача професійної школи : підручник / О. М. Отич. — Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. — 208 с.
27. Панасенко В. Я. Самоосвіта в системі формування професійної компетентності педагогів / В. Я. Панасенко // Завуч. – 2009. – № 10. – С. 21-24.
28. Педагогическая энциклопедия / Под ред. И.А.Каирова, Ф.И. Петрова. В 5т. – Т. 5. – М.: Советская энциклопедия, 1965.
29. Рибіна М. Творчість і педагогічна майстерність / М. Рибіна // Завуч (Шкільний світ). - 2008. - №10. - С. 3-11

30. Сухомлинський В. О. Допомога вчителю в удосконаленні педагогічної майстерності // Вибр. твори в 5 т. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 4. – 643 с.

31. Станкин М.И. Психология общения: курс лекций. – Воронеж: Модек, 2003.,304 с.

32. Тарасевич Н. Н. Исследование проблемы формирования основ педагогического мастерства у студентов // Пути совершенствования психолого-педагогической подготовки учителя в свете основных направлений реформы общеобразовательной профессиональной школы / Н. Н. Тарасевич. – Полтава : ПГПИ, 1985.– 284 с.

33. Теорія та методика професійно-педагогічної підготовки освітнянських кадрів: акмеологічні аспекти : монографія/ керівн. авт. кол. Н. В. Гузій ; Мін-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. – 516 с.

34. Теслюк В.М. Формування педагогічної майстерності майбутнього викладача : теоретико-методичний аспект : монографія. – К : Видавництво Ліра-К, 2018. – 260 с.

35. Туріщева Л.В. Творчість у педагогічній діяльності / Л.В. Туріщева. – Х.: Вид. група «Основа», 2010. – 128 с.

36. Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання. Досвід педагогічної антропології // Ушинський К. Д. Педагогічні твори. У 6 т. Т. 5 / уклад. С. Ф. Єгоров. М. : Педагогіка, 1990. С. 6.

37. Формування професійної майстерності майбутнього вчителя як єдність інтегративного та диференційованого підходів в умовах ступеневої освіти / І. М. Козловська, М. А. Пайкуш // Вісн. Житомир. держ. пед. ун-ту. – 2003. – № 13. – С. 66-71.

38. Федорчук В. В. Основи педагогічної майстерності / В. В. Федорчук. - Кам'янець-Подільський : Видавець Зволейко Д., 2008. - 140 с.

71

39. Хозяинов Г. И. Педагогическое мастерство преподавателя / Г. И. Хозяинов – М. : Высшая школа, 1988. – 143 с.

40. Худенко О.М. Педагогічна майстерність як прояв індивідуального стилю професійної діяльності вчителя / О. М. Худенко // Витоки педагогічної майстерності. Сер. : Педагогічні науки. - 2011. - Вип. 8(1). - С. 298-301.

41. Чернокозова В.М., Чернокозов І.І . Етика вчителя / В.М. Чернокозова, І.І. Чернокозов. – Київ: Радянська школа, 1969. – 121 с.

42. Шевченко О.А., Хозраткулова І.А. Тренінги професійного становлення молодих педагогів. – Х.: Вид. група «Основа», 2010. – 112 с.